



DET KONGELIGE
JUSTIS- OG POLITIDEPARTEMENT

Rundskriv

Fylkesmennene
Domstolene
Advokatene m.fl.

Nr.	Vår ref.	Dato
G-12/05	2005/03203 SIA VD	15.12.2005 ¹

1 INNLEDNING.....	4
2 GENERELLE BESTEMMELSER.....	4
2.1 LOVENS FORMÅL.....	4
2.2 LOVENS SUBSIDIÆRE KARAKTER.....	4
2.2.1 Generelt.....	4
2.2.2 Oppnevning av forsvarer eller bistandsadvokat etter straffeprosessloven.....	5
2.2.3 Private forsikringer som omfatter rettshjelp.....	5
2.2.4 Forvaltningsloven § 36.....	6
2.2.5 Etablerte offentlige service- og rådgivingskontorer.....	7
2.2.6 Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt.....	7
2.2.7 Medlemskap i foreninger og lag.....	7
2.3 HVEM KAN GI FRI RETTSHJELP OG ORIENTERINGSPLIKTEN.....	7
2.4 HVEM KAN FÅ FRI RETTSHJELP.....	8
2.5 OM SØKNADEN.....	9
2.6 HVEM KAN INNVILGE FRI RETTSHJELP.....	10
2.6.1 Fritt rettsråd.....	10
2.6.2 Fri sakførsel og fritak for rettsgebyr.....	11
2.6.3. Fylkesnemndas og fylkesmannens kompetanse i barnevernssaker.....	12
2.7 ETTERBEVILLING AV FRI RETTSHJELP.....	12
2.8 GODTGJØRING OG FORBUD MOT EKSTRA BETALING.....	13

¹ Rundskrivet er endret flere ganger, sist 29.07.2013.

2.9 BOSTEDSFORBEHOLD	14
2.10 REFUSJON AV DET OFFENTLIGES UTGIFTER	15
2.11 ADGANGEN TIL Å TREKKE TILBAKE BEVILLING TIL FRI RETTSHJELP	16
2.12 KLAGE OG ANKE	17
3 ØKONOMISKE VILKÅR	17
3.1 GRUNNLAGET FOR VURDERINGEN AV OM DE ØKONOMISKE VILKÅRENE ER OPPFYLT	18
3.1.1 Bruttoinntekt	18
3.1.2 Beregningsgrunnlaget	18
3.2 ØKONOMISK IDENTIFIKASJON	19
3.3 TIDSPUNKTET FOR VURDERINGEN AV OM DE ØKONOMISKE VILKÅRENE ER OPPFYLT	20
3.4 DISPENSASJON FRA INNTEKTS- OG FORMUESGRENSENE	21
4 EGENANDEL	22
4.1 HVEM SKAL BETALE EGENANDEL	22
4.2 BEREGNING AV EGENANDEL	22
4.3 BETALING AV EGENANDEL	23
5 FRITT RETTSRÅD	23
5.1 REGLENES VIRKEOMRÅDE	23
5.2 INNHOLDET AV FRITT RETTSRÅDSYTELSEN	24
5.2.1 Bistand fra advokat	24
5.2.2 Egne utgifter	24
5.2.3 Ikke-juridisk bistand	25
5.2.4 Rettspolitisk arbeid	25
5.3 FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	26
5.4 FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	29
5.4.1 Generelt	29
5.4.2 De enkelte sakstypene	30
5.5 SAKLIG DISPENSASJON I UPRIORITERTE FRITT RETTSRÅDSSAKER	33
5.5.1 Generelt	33
5.5.2 Aktuelle sakstyper	34
5.6 INNVILGELSE OG SALÆRFESTSETTING	36
5.7 OMGJØRING	38

6 FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR.....	39
6.1 REGLENES VIRKEOMRÅDE	39
6.2 HVA FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR OMFATTER	39
6.2.1 Salær til prosessfullmektig.	39
6.2.2 Behandlingsgebyr og sideutgifter.....	40
6.2.3 Rettergangsskritt ved annen domstol.	41
6.2.4 Sakkyndige	41
6.2.5 Partens egne utgifter.....	42
6.2.6 Utgifter til anke	42
6.2.7 Rettspolitisk arbeid.....	42
6.2.8 Bistand til å få gjennomført dommen m.v.....	42
6.2.9 Spesielt om fritak for rettsgebyr.....	42
6.3 FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	43
6.4 FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	44
6.4.1 Generelt.....	44
6.4.2 De enkelte sakstyper.....	45
6.5 SAKLIG DISPENSASJON I UPRIORITERTE FRI SAKFØRSELSSAKER..	46
6.5.1 Generelt	46
6.5.2 Aktuelle sakstyper	47
6.6 IKKE URIMELIG AT DET OFFENTLIGE YTER FRI RETTSHJELP	48
6.7 SALÆRFESTSETTING	49
7 SAKSOMKOSTNINGER	49
7.1 SAKSOMKOSTNINGER TIL MOTPARTEN	49
7.2 SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE OG MELDINGER TIL SKATTEFOGDENE	50
7.3 ETTERGIVELSE AV SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE	51
8 INTERNASJONAL FRI RETTSHJELP	51
8.1 KONVENSJONER.....	51
8.2 RETTSHJELP TIL UTLENDINGER I NORGE.....	52
8.3 RETTSHJELP TIL NORSKE BORGERE I UTLANDET	52
8.4 BARNEBORTFØRINGSSAKER.....	54
8.4.1 Anmodning til Norge om tilbakelevering til utlandet	54
8.4.2 Anmodning fra Norge om tilbakelevering fra utlandet.....	56

1 INNLEDNING

Rundskrivet fremstiller hovedreglene i rettshjepsloven. Rundskrivet erstatter rundskriv G-73/96 om fri rettshjelp og alle tidligere tilleggskriv om fri rettshjelp. For en mer detaljert fremstilling av de forskjellige spørsmålene, vises det til St.meld. nr. 25 (1999-2000) om fri rettshjelp, Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) om lov om endringer i lov om fri rettshjelp, Innst.O. nr. 43 (2004-2005). Videre vises det til senere endringer i Ot.prp. nr. 24 (2004-2005) Om lov om endringer i lov 13. juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp, Ot.prp. nr. 27 (2005-2006) og Ot.prp.nr 11 (2007-2008) om lov om endringer i straffeprosessloven mv (styrket stilling for fornærmede og etterlatte)².

2 GENERELLE BESTEMMELSER

2.1 LOVENS FORMÅL

Formålsbestemmelsen i rettshjepsloven § 1 første ledd gir uttrykk for at hovedsiktemålet med rettshjepsordningen er å yte bistand til de som ikke selv har økonomisk evne til å dekke utgifter til juridisk bistand. Bare saker som anses å ha stor personlig og velferdsmessig betydning for den enkelte skal i utgangspunktet dekkes. For nærmere detaljer, se Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) side 8 flg. og Innst.O. nr. 43 (2004-2005) side 2.

Bestemmelsen slår fast at det bare er nødvendige utgifter som kan dekkes under ordningen med fri rettshjelp. Dette gir for det første uttrykk for at det må være nødvendig med juridisk bistand for å kunne få fri rettshjelp. Hvis søker kan ivareta egne interesser vil det ikke være aktuelt med fri rettshjelp. Videre gir bestemmelsen også uttrykk for at bistand som kan dekkes av andre ordninger og advokatutgifter som kan søkes dekket på annen måte ikke er å anse som nødvendige. Bestemmelsen vil i så måte være retningsgivende for tolkingen av enhver bestemmelse i loven med hensyn til om, og i tilfelle hvilke, utgifter som kan dekkes. Se også nærmere under omtalen av rettshjepsloven § 5 nedenfor i pkt. 2.2.1.

2.2 LOVENS SUBSIDIÆRE KARAKTER

2.2.1 Generelt

I tillegg til at rettshjelp bare er aktuell når søker ikke kan ivareta egne interesser, jf. § 1 fastslår rettshjepsloven § 5 første ledd en generell bestemmelse om lovens subsidiære karakter. Bestemmelsen synliggjør at loven er subsidiær i forhold til alle andre ordninger som dekker eller erstatter juridisk bistand. De angitte sakstypene er ikke ment å være uttømmende, men angir bare de mest praktiske alternativene for hvilke andre ordninger som må tas i betraktning før det kan bli aktuelt med fri rettshjelp.

Det bemerkes at lovens subsidiære karakter etter gjeldende regelverk skal praktiseres absolutt. Kan utgiftene til rettshjelp dekkes under andre ordninger eller man kan få gratis juridisk bistand fra andre, vil utgiftene ikke kunne dekkes under rettshjepsloven. Unntak gjelder for dekning av utgifter til klage i utlendingssak etter rettshjepsloven § 11 første ledd nr. 1, se pkt. 2.2.4 om forvaltningsloven § 36.

² Endret 01.07.08

Lovens § 5 annet ledd presiserer at hvor andre ordninger bare delvis dekker søkerens rettshjelpsutgifter eller rettshjelpsbehov, kan de overskytende utgiftene søkes dekket etter rettshjelpslovens ordinære regler. Det samme vil gjelde eventuelle egenandeler, for eksempel ved bruk av rettshjelpsforsikring. At overskytende utgifter kan dekkes "etter denne lov" innebærer at kravene til søkerens økonomiske forhold, sakens art osv., som ellers gjelder i rettshjelpsloven, må være oppfylt.

2.2.2 Oppnevning av forsvarer eller bistandsadvokat etter straffeprosessloven

Straffeprosessloven kap. 9 har regler om oppnevning av forsvarer på det offentliges bekostning i saker om idømming av straff. I tillegg til den ubetingede rett til forsvarer siktede har i enkelte slike saker, gir straffeprosessloven § 100 annet ledd adgang til å få oppnevnt forsvarer dersom "særlige grunner taler for det". Det følger av rettshjelpsloven § 5 at straffeprosesslovens regler om forsvareroppnevning på det offentliges bekostning skal være uttømmende mht. den offentlige støtte til advokatbistand i slike saker. Likeledes er straffeprosessloven kap. 9 a om fornærmedes rett til bistandsadvokat uttømmende, for så vidt gjelder rett til bistand i saksforhold som omtalt i lovens § 107 a. I saker hvor det ikke er funnet nødvendig med forsvarer eller bistandsadvokat etter disse ordningene, vil heller ikke rettshjelpsloven kunne dekke slike utgifter.

Når det gjelder saker om fullbyrding av straff anses normalt det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt å gi tilstrekkelig bistand, jf pkt. 2.2.6. For øvrig vises det til pkt. 5.5 om fritt rettsråd i enkelte saker som relaterer seg til idømming og fullbyrding av straff.

2.2.3 Private forsikringer som omfatter rettshjelp

Loven er subsidiær i de tilfellene der det faktisk har vært tegnet en forsikring som dekker det aktuelle saksområdet.

Utgifter utover det som dekkes av rettshjelpsforsikringen kan søkes dekket etter rettshjelpsloven, jf. § 5 annet ledd. I slike tilfeller vil utbetalingen fra forsikringsselskapet komme til fradrag i advokatens salærregning slik at det er det overskytende beløp som kan søkes dekket etter rettshjelpsloven.

Advokaten må i disse sakene som i andre rettshjelpssaker fakturere etter den offentlige salæransatt. Dette gjelder både hvor det søkes om fri rettshjelp i forkant og hvor det søkes om etterbevilling. I sistnevnte tilfelle må advokaten opplyse hvor mange timer som søkes dekket som fri rettshjelp.

Forsikringsegenandelen kan også i utgangspunktet dekkes dersom de alminnelige vilkår for fri rettshjelp er til stede, jf. § 5 annet ledd. Det er den faktiske egenandelen som forsikringsselskapet krever av søkeren som eventuelt kan kreves dekket. Det skal imidlertid på vanlig måte betales egenandel av det beløp som dekkes som fri rettshjelp.

I prioriterte fritt rettsrådssaker vil søker i utgangspunktet falle inn under bestemmelsen og således være berettiget til dekning av forsikringsegenandelen. Når det gjelder bistand utover forsikringsegenandelen skal det føres en meget restriktiv praksis, idet slik bistand sjeldent vil være nødvendig, jf. § 1 og § 14 første ledd. Dette idet forsikringen som regel anses å dekke nødvendig bistand i saken.

Tilsvarende skal det føres en restriktiv praksis i prioriterte fri sakførelssaker. Dersom det vil være særlig urimelig å avskjære forsikringstaker fra muligheten for å få dekket forsikringsegenandelen, kan imidlertid denne i unntakstilfelle dekkes helt eller delvis.

Det skal videre føres en restriktiv praksis når det gjelder dekning av forsikringsegenandeler både i uprioriterte fritt rettsråds- og fri sakførelssaker. Dette idet vedkommende normalt må anses å ha tilstrekkelige egne midler til å dekke en egenandel av normal størrelse.

2.2.4 Forvaltningsloven § 36

Offentlig fri rettshjelp er som hovedregel subsidiær i forhold til dekning av saksomkostninger etter forvaltningsloven § 36. Denne bestemmelsen gir som utgangspunkt en part som har fått et vedtak endret til gunst for seg, rett til dekning av de saksomkostninger som har vært nødvendig for å endre vedtaket, forutsatt at disse er vesentlige. Omkostningene kan omfatte både advokatsalær og andre utgifter, men det må dreie seg om reelle utgifter for parten.

Når det gjelder klage i utlendingssaker som nevnt i rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1 har utlendingen en ubetinget rett til fritt rettsråd uten behovsprøving. Dette gjelder til og med ordinær klagebehandling i Utlendingsnemnda. Bistanden i klagesaken betales enten med en stykkpris eller ved skjønnsmessig salærfastsetting, jf. stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 1 og § 5 siste ledd.

I prinsippet gjelder forvaltningsloven § 36 i saker der klageren har krav på fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1. Utlendingen skal imidlertid ikke ha dobbeltdekning for sine kostnader ved å få dekket samme poster både etter forvaltningsloven § 36 og etter ordningen med fritt rettsråd. Vedkommende må derfor velge hvilken ordning han eller hun ønsker dekning etter.

Vedkommende kan avstå fra å benytte rettshjelpslovens ordning med fritt rettsråd og i stedet kreve saksomkostningene dekket etter forvaltningsloven § 36. Ordningen med fritt rettsråd er kun et tilbud til parten, og det foreligger ingen plikt til å benytte seg av ordningen. Velger imidlertid parten dekning etter rettshjelpssystemet, kommer rettshjelpsloven § 3 annet ledd til anvendelse. Denne bestemmelsen avskjærer advokaten fra å kreve eller motta ytterligere vederlag fra klienten. I forhold til forvaltningsloven § 36 har dermed ikke klienten slike faktiske utgifter som kan kreves erstattet etter bestemmelsen.

Dersom klienten først velger dekning etter rettshjelpsloven, gjelder denne ordningen uttømmende, og det kan ikke i tillegg kreves dekning etter forvaltningsloven § 36. Vedkommende står i prinsippet fritt til å velge dekningsystem helt frem til klagesaken er endelig avgjort. Klienten må imidlertid anses å ha tatt et valg idet advokaten har utført oppdraget og sendt inn salæroppgaven til fylkesmannen.

I de tilfeller hvor klienten velger dekning etter forvaltningsloven § 36, og forvaltningsorganet bare finner at en del av saksomkostningene er vesentlige og nødvendige for å få endret vedtaket, er det ikke anledning for parten til få innvilget de resterende kostnader gjennom rettshjelpsordningen.

Rettshjelpslovens § 5 er ikke til hinder for at det i forkant av klage- eller ankebehandlingen kan gis fritt rettsråd i klagesaker til NAV klage- og ankeenheter, jf.

lovens § 11 annet ledd nr. 7, ved fri sakførsel for å anke til Trygderetten, jf. § 17 første ledd og ved klage i sak om voldsoffererstatning, jf. § 11 annet ledd nr. 6.³ En søknad om fri rettshjelp kan innvilges også før den aktuelle klage- eller ankesaken er ferdig behandlet, herunder før det er tatt stilling til spørsmål om dekning av saksomkostninger etter forvaltningsloven § 36 eller lov om anke til Trygderetten § 25. Idet fri rettshjelp er subsidiær i forhold til dekning av saksomkostninger etter forvaltningsloven § 36 og lov om anke til Trygderetten § 25 må imidlertid en slik rettshjelpsbevilling anses som ”foreløpig”. Dette innebærer at det beløp som eventuelt er utbetalt som fri rettshjelp skal tilbakebetales dersom søker får medhold i klagesaken og dekket saksomkostningene etter forvaltningsloven § 36 eller lov om anke til Trygderetten § 25⁴.

2.2.5 Etablerte offentlige service- og rådgivingskontorer

På områder hvor det er etablert offentlige service- og rådgivingskontorer for å ivareta publikums behov for bistand på et spesielt saksfelt, forutsettes det at disse benyttes før det eventuelt søkes om fri rettshjelp. Publikum kan ikke få dekning for utgifter til advokat som et alternativ til veiledning fra slike kontorer. Forbrukerkontorene er typiske eksempler på kontorer som har til oppgave å gi publikum rettsråd m.v.

2.2.6 Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt

Så fremt behovet for juridisk bistand faller inn under det som må antas å omfattes av en plikt for det offentlige til å yte bistand, vil ikke rettshjelpsloven dekke utgifter som er påløpt ved å få denne bistand annet steds fra. Fri rettshjelp er ikke et alternativ til å benytte seg av den offentlige veilednings- og opplysningsplikt. Hvor søker er særlig ressurs svak eller befinner seg i en tvangssituasjon, kan det unntaksvis gis fri rettshjelp også på områder hvor det offentlige i utgangspunktet har opplysnings- og veiledningsplikt. I de fleste sakene om fullbyrding av straff vil politi- og påtalemyndighet samt fengselsmyndighetene kunne gi tilstrekkelig og nødvendig veiledning, slik at advokatbistand i forbindelse med slike saker ikke kan sies å være nødvendig. Dette gjelder bl.a. spørsmål om soningssted og vilkår for soningen. Se imidlertid pkt. 5.5 om fritt rettsråd i enkelte saker som relaterer seg til fullbyrding av straff.

2.2.7 Medlemskap i foreninger og lag

Mange fagforeninger og interesseorganisasjoner m.v. bistår medlemmer med juridisk bistand innen spesielle felt. Dette gjelder for eksempel i saker som relaterer seg til arbeidsliv, bolig og bil. Muligheten for bistand fra aktuelle foreninger og lag skal være utprøvd før det er aktuelt med bistand etter rettshjelpsloven.

2.3 HVEM KAN GI FRI RETTSHJELP OG ORIENTERINGSPLIKTEN

Alle praktiserende advokater kan yte fri rettshjelp, jf. rettshjelpsloven § 2 første ledd. Fri rettshjelp kan dessuten gis av offentlig advokatkontor, jf. § 2 første ledd.

³ Endret 01.01.07

⁴ Endret 20.04.06

Justisdepartementet kan ved forskrift eller i enkelttilfeller samtykke i at fri rettshjelp gis av andre enn advokater, jf. § 2 tredje ledd.

Det fremgår av domstoloven § 218 annet ledd nr. 1 at den som har juridisk embetseksamen, men ikke advokatbevilling, kan utøve rettshjelpsvirksomhet utenfor rettergang. Rettshjelpenes adgang til å yte fri rettshjelp er nærmere regulert i forskrift av 9.10.1997 nr. 1087 om adgang til å yte fritt rettsråd for juridiske kandidater som utøver rettshjelpsvirksomhet.

I medhold av domstoloven § 218 annet ledd nr. 3 kan den som har tilfredsstillende utdanning innen spesielle rettsområder gis tillatelse av Tilsynsrådet for advokatvirksomhet til å yte rettshjelp på området. Departementet vil, med hjemmel i rettshjelpsloven § 2 tredje ledd, samtidig kunne gi vedkommende adgang til å yte fritt rettsråd innen de samme rettsområder. Videre vil den som kan utøve rettshjelpsvirksomhet i medhold av domstoloven § 218 annet ledd nr. 2 og 4 kunne gis tillatelse av departementet til å yte fritt rettsråd innenfor avgrensede rettsområder.

Etter rettshjelpsloven § 2 tredje ledd kan departementet samtykke i at andre enn advokater og rettshjelpere gir fri rettshjelp. Justisdepartementets adgang til i enkelttilfeller å samtykke til at fri rettshjelp gis av andre enn advokater og rettshjelpere delegeres med dette til de organer som har kompetanse til å innvilge fri rettshjelp.

Ved vurderingen av om samtykke skal gis, må det legges stor vekt på den aktuelle rettshjelpsytters kvalifikasjoner, idet forutsetningen for offentlig støtte til rettshjelp er at den rettshjelpssøkende sikres forsvarlig juridisk bistand. Det må dessuten legges vesentlig vekt på den rettshjelpsøkerens situasjon, herunder f.eks. avstand til privatpraktiserende advokat. Det avgjørende må være om det etter en samlet vurdering kan kreves av rettshjelpsøkeren at han eller hun benytter seg av privatpraktiserende advokat eller rettshjelper eller om det er mest rimelig at rettshjelpen blir gitt av andre.

Departementet har forøvrig gitt samtykke til at enkelte studentrettshjelptiltak, offentlige servicekontorer og andre yter juridisk bistand utenfor rettergang. Tiltakene mottar offentlig støtte og har ikke anledning til å kreve betaling av klienten. De har heller ikke anledning til å yte rettshjelp i medhold av lov 13.6.1980 nr. 35 om fri rettshjelp.

I rettshjelpsloven § 2 annet ledd, fastslås en plikt for advokater og andre som yter fri rettshjelp til å orientere klientene om muligheten for å søke fri rettshjelp. Orientering skal gis av eget tiltak når det kan tenkes at klienten har rett til slik bistand.

Klienten kan unnlate å søke fri rettshjelp selv om vedkommende fyller vilkårene for fri rettshjelp. I slike tilfeller bør advokaten sikre dokumentasjon for at det er avtalt oppgjør etter andre ordninger.

2.4 HVEM KAN FÅ FRI RETTSHJELP

Etter rettshjelpsloven § 4 første ledd skal fri rettshjelp normalt kun gis til fysiske personer.

Når særlige grunner taler for det, kan fri rettshjelp også gis til ideelle sammenslutninger, herunder sammenslutninger bestående av personer med minoritets- bakgrunn. Sammenslutninger som vil kunne omfattes av denne

unntaksbestemmelsen er foreninger, organisasjoner, stiftelser og selskaper med ideelt formål. Mindre organiserte grupper som ikke kan betegnes som en sammenslutning faller utenfor begrepet ideell sammenslutning. Personer som hører til slike grupper henvises til å søke fri rettshjelp enkeltvis.

Det skal føres en restriktiv praksis ved vurderingen av om ideelle sammenslutninger skal innvilges fri rettshjelp. Begrunnelsen for dette er at det ofte vil være flere personer å dele utgiftene på, eller at det er naturlig at utgiftene til rettshjelp inngår som en del av utgiftspostene til sammenslutningens virksomhet.

Hvis det skal innvilges fri rettshjelp til en ideell sammenslutning, må det foreligge spesielle omstendigheter knyttet til selve sammenslutningen som tilsier at fri rettshjelp bør innvilges. Det bør i tillegg ikke være mulig/rimelig å fordele utgiftene på det enkelte medlem. Det må videre legges vekt på om saken har betydelig prinsipiell interesse eller om den vil ha avgjørende betydning for sammenslutningens økonomi. Det kan f.eks. være rimelig å innvilge fri rettshjelp til små ressursvake interesseorganisasjoner med ideelt formål.

Etter § 18 første ledd annet punktum kan Høyesterett, hvis særlige grunner foreligger, innvilge fri sakførsel også til andre enn fysiske personer.

2.5 OM SØKNADEN

I rettshjelpssaker som avgjøres av fylkesmannen sendes søknaden som hovedregel til fylkesmannen i det fylket søker har bopel eller oppholder seg over noe tid. Adressen som er oppgitt i Folkeregisteret er således ikke avgjørende for hvor søknaden skal sendes. Søknad om fri rettshjelp i utlandet skal imidlertid alltid sendes til fylkesmannen i Oslo og Akershus. Dette gjelder søknader om bistand både i sivile og straffesaker, herunder i alle barnebortføringssaker uavhengig av hvor bistanden ytes.⁵ I rettshjelpssaker som avgjøres av domstol eller spesielle forvaltningsorgan sendes søknaden til den domstol eller det forvaltningsorgan som skal behandle eller behandler den materielle saken.⁶

En søknad om fri rettshjelp skal inneholde opplysninger om hva saken gjelder og hvilken form for bistand det søkes om. Søknaden må gi utfyllende opplysninger om søkerens og eventuelt andres økonomiske stilling, jf. pkt. 3.1 og 3.2. Egenerklæringsskjema skal alltid fylles ut og vedlegges søknaden. Dersom søknaden fremmes av en advokat, må denne medunderskrive erklæringen.

Innvilgende myndighet bør returnere søknaden eller be om ytterligere opplysninger dersom egenandelsskjemaet ikke er korrekt og fullstendig utfyllt. Tilsvarende gjelder dersom saken ellers er så mangelfullt opplyst at det ikke er mulig å foreta en forsvarlig saksbehandling.

En søknad om fri rettshjelp må gi en kort, men fullstendig fremstilling av saken. Ved søknad om fri sakførsel må det også redegjøres for hvilken domstol saken er eller vil bli reist for, hva påstanden går ut på og de viktigste bevis som skal føres. Hvis saken må behandles i forliksrådet, skal søknad om fri sakførsel ikke fremmes før saken har vært behandlet der. Forliksklagen med påskrift om utfallet må legges ved. Er saken

⁵ Endret 01.01.07

⁶ Endret 20.04.06

reist for domstolen, må det vedlegges kopi av stevningen og av eventuelle tilsvaer og senere prosesskriv. Gjelder søknaden en ankesak, må domsutskrift fra underinstansen og kopi av ankeerklæringen og eventuelt anketilsvaer vedlegges. Er det utarbeidet utdrag, bør et eksemplar legges ved. I de saker der det trengs samtykke for å fremme saken (jf. tvisteloven §29-13 og 30-4), må dette spørsmålet være avgjort før det blir søkt om fri sakførsel. Søkeren bør dessuten opplyse hvem han ønsker oppnevnt til å føre saken for seg.⁷

Dersom det søkes etterbevilling av fri sakførsel, må det legges ved kopi av dom eller eventuell kjennelse.

Dersom det er aktuelt å søke om dekning av andre utgifter enn de som faller inn under en bevilling til fri sakførsel, jf. § 22 første ledd, bør dette skje så snart som mulig.

Når fylkesmannen har avgjort en søknad om fri sakførsel, sender han melding om utfallet til søker eller søkers advokat⁸ og vedkommende domstol. Dersom søknaden avslås, må det gis en begrunnelse for dette med henvisning til hvilke betingelser som ikke anses oppfylt. Begrunnelsen må skrives på eget ark og bare sendes parten, slik at ikke domstolen og motparten blir kjent med denne. Dersom fri sakførsel blir innvilget, skal det oppnevnes prosessfullmektig for parten, jf. § 21.

2.6 HVEM KAN INNVILGE FRI RETTSHJELP

Spørsmålet om hvem som kan innvilge fri rettshjelp er regulert i rettshjelpsloven §§ 13 og 19 og rettshjelpsforordningen kapittel 3 og 4.

2.6.1 Fritt rettsråd

Fylkesmannen har med hjemmel i rettshjelpsloven § 13 jf. rettshjelpsforordningen § 3-1 kompetanse til å innvilge fritt rettsråd i alle saker. Fylkesmannen avgjør også alltid søknad om dekning av utgifter som faller inn under rettshjelpsloven § 14 annet og tredje ledd, jf. forordningen § 3-3.

I saker som faller inn under rettshjelpsloven § 11 første og annet ledd dvs. i alle prioriterte saker, kan i tillegg advokaten eller rettshjelperen selv innvilge fritt rettsråd dersom inntekts- og formuesgrensen er oppfylt, jf. forordningen § 3-2.

Advokatens/rettshjelperens innvilgelseskompetanse omfatter ikke dekning av utgifter som nevnt i rettshjelpsloven § 14 annet og tredje ledd, jf. forordningen § 3-3.

Etter rettshjelpsforordningen § 3-4 er innvilgelsen generelt begrenset til fastsatt stykkpris etter stykkprisforordningen, eventuelt til en stykkpris på 7 timer i prioriterte saker og 5 timer i uprioriterte saker. Bestemmelsen innebærer at advokaten/rettshjelperen ikke har kompetanse til å innvilge fritt rettsråd utover stykkpris. Bestemmelsen innebærer videre at også fylkesmannen i utgangspunktet skal begrense innvilgelsen av fritt rettsråd til stykkpris såfremt inntekts- og formuesgrensen er oppfylt.

Etter forordningens § 3-5 har fylkesmannen kompetanse til å utvide en bevilling til fritt rettsråd. En utvidelse forutsetter at det faktiske samlede timeforbruk i saken overstiger

⁷ Endret 20.11.09

⁸ Endret 20.04.06

eller vil overstige det dobbelte av fastsatt stykkpris, og at det godtgjøres at det foreligger særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, jf. også stykkprisforskriften § 5 siste ledd. Se nærmere om dette under innvilgelse og salærfastsettingen i pkt. 5.6.

2.6.2 Fri sakførsel og fritak for rettsgebyr

Det følger av rettshjelpslovens § 19 første ledd første punktum at den rett eller det forvaltningsorgan som har saken til behandling har kompetanse til å innvilge fri sakførsel i alle saker uten økonomisk behovsprøving, jf. § 16 første ledd og § 17 tredje ledd. Rettens kompetanse gjelder både hvor saken allerede er brakt inn og hvor søker vurderer å fremme sak for domstolen, dvs. hvor saken eventuelt skal tas til behandling. Tilsvarende gjelder ved søknad om etterbevilling av fri sakførsel. Det vises til Hålogaland lagmannsretts kjennelse av 24.03.06 i sak 06-037274⁹.

I øvrige tilfeller legger loven kompetansen til departementet. Denne kompetansen er i alle prioriterte saker delegert til den rett eller det forvaltningsorgan som har saken til behandling. Dette gjelder uavhengig av om inntekts- og formuesgrensene er oppfylt, jf. rettshjelpsforskriften § 4-1.

I saker som faller inn under rettshjelpsloven § 16 tredje ledd jf. fjerde ledd, dvs. i alle uprioriterte saker, er det kun fylkesmannen som er gitt kompetanse til å innvilge fri sakførsel, jf. rettshjelpsforskriften § 4-2. Etter forskriftens § 4-3 er det også fylkesmannen som alltid avgjør søknad om dekning av motpartens saksomkostninger og utgifter til rettspolitisk arbeid etter lovens § 22 fjerde og femte ledd.

Det fremgår av forskriften § 4-4 at innvilgelseskompetansen i saker som nevnt i lovens § 16 første og annet ledd og § 17, i utgangspunktet skal begrenses til stykkpris etter stykkprisforskriften, dersom slik stykkpris er fastsatt på området. Pr. 1.1.2006 er det kun fastsatt stykkpris i saker som behandles av fylkesnemnda etter kap.7 i lov om barneverntjenester, jf. § 17 tredje ledd nr. 2 og stykkprisforskriften § 6.

Etter forskriftens § 4-5 kan imidlertid den instans som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter § 4-1 til 4-3 også utvide en bevilling til fri sakførsel. En utvidelse forutsetter at det faktiske samlede timeforbruk i saken overstiger den fastsatte stykkpris med 50 % og at det godtgjøres at det foreligger særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, jf. også stykkprisforskriften § 5 siste ledd. Se nærmere om dette under pkt. 6.7 om salærfastsetting.

Den domstol, fylkesmann eller det forvaltningsorgan som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter §§ 4-1 til 4-4, avgjør også om en bevilling til fri sakførsel skal omfatte fritak for rettsgebyr etter lovens § 25 første ledd. I praksis er rettsgebyret ansett som en del av en fri sakførselsbevilling, slik at en selvstendig vurdering kun foretas når det utelukkende søkes om fritak for rettsgebyr eller i tilfeller hvor hel fri sakførsel avslås. Den som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter § 4-1 og § 4-2 avgjør i så tilfelle om den som ikke har krav på fri sakførsel, skal gis fritak for rettsgebyr etter lovens § 25 annet til fjerde ledd.

⁹ Endret 20.04.06

2.6.3. Fylkesnemndas og fylkesmannens kompetanse i barnevernssaker

Etter rettshjelpsforskriften § 4-1, har fylkesnemnda for sosiale saker kompetanse til å innvilge fri sakførsel i saker som nevnt i rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 1 og 2. Det organ som fatter det materielle vedtaket i tvangssaken skal også avgjøre spørsmålet om fri rettshjelp for den del av saksbehandlingen som direkte angår vedkommende organ. Fylkesmannen har således ikke kompetanse til å innvilge fri sakførsel i saker for fylkesnemnda.

Fylkesnemndas kompetanse er begrenset til saker som behandles etter kapittel 9 i lov om sosiale tjenester og kapittel 7 i lov om barneverntjenester. Etter rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 1 og nr. 2 skal det gis fri sakførsel uten behovsprøving i saker som skal behandles av fylkesnemnda. Forholdet vil være omfattet av bestemmelsen på det tidspunkt tvangssaken faktisk er oversendt fylkesnemnda. Dette gjelder også i de tilfeller saken blir trukket tilbake eller hevet etter at saken er oversendt fylkesnemnda til behandling. I disse tilfellene utløses rett til fri sakførsel når saken blir trukket etter at fylkesnemnda har mottatt selve tvangssaken fra barneverntjenesten, dvs. når saken som sådan er registrert inn hos fylkesnemnda. Når det gjelder hva som omfattes av fri sakførselbevillingen vises det generelt til pkt. 6.2. På samme måte som ellers omfattes også forberedende arbeid i forbindelse med saken. Forberedelse til sak for fylkesnemnda må anses å ha startet når den som er part i saken er blitt orientert om at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak for nemnda.¹⁰

I de tilfellene barnevernet har fattet midlertidige vedtak som nevnt i lov om barneverntjenester § 4-6 annet og tredje ledd, § 4-9 første og annet ledd og § 4-25 annet ledd annet punktum, men hvor vedtaket ikke blir etterfulgt av at barnevernet starter forberedelse til sak som skal behandles av fylkesnemnda etter kapittel 7 skal eventuell bistand etter rettshjelpsloven gis som fritt rettsråd, jf. rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 2.. Tilsvarende gjelder i de tilfellene hvor barnevernet har startet forberedelse til sak som skal behandles av fylkesnemnda etter kapittel 7, men hvor saken likevel ikke blir oversendt fylkesnemnda. I disse tilfellene har ikke fylkesnemnda kompetanse til å innvilge fri sakførsel¹¹

Klager over midlertidige vedtak etter barnevernloven § 4-6 avgjøres av fylkesnemnda, og nemnda skal i den anledning innvilge fri sakførsel etter rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 2.

Fylkesnemnda behandler kun salærkravet når den har fått klagen oversendt fra barneverntjenesten og registrert den inn hos seg. Salærkravet behandles av fylkesnemnda også i de tilfeller saken blir trukket eller hevet etter at saken er oversendt fylkesnemnda til behandling. Dersom klagen sendes barneverntjenesten til forberedende behandling, og saken løser seg før barneverntjenesten oversender saken til fylkesnemnda, skal spørsmålet om rettshjelp og salær behandles av fylkesmannen.

2.7 ETTERBEVILLING AV FRI RETTSHJELP

Det skal som hovedregel søkes om fri rettshjelp før bistanden ytes. Fri rettshjelp kan imidlertid gis også etter at den saken eller det problemet det søkes fri rettshjelp til er

¹⁰ Endret 20.11.09

¹¹ Endret 20.11.09

ferdig behandlet, jf. rettshjelploven § 6. Etterbevilling kan gis av de organer som opprinnelig kunne innvilge fri rettshjelp.

En etterbevilling skal i relasjon til de materielle vilkårene vurderes som om søknaden var kommet inn på forhånd. De økonomiske vilkårene skal derimot som hovedregel vurderes ut fra det reelle søknadstidspunktet, jf. pkt. 3.3. Dersom det har skjedd en forverring av den økonomiske situasjonen etter at den juridiske bistanden ble ytet, bør imidlertid situasjonen på det tidspunkt bistanden ble ytet være avgjørende, med mindre det kan påvises spesielle forhold som gjør det rimelig å fravike dette. Dette fordi lovens formål jf. § 1, er å gi støtte til den som ikke selv har betalingsevne på det tidspunkt vedkommende har behov for juridiske bistand. Dersom søker først på et senere tidspunkt har fått forverret økonomi, er det ikke rimelig at det offentlige skal yte bistand etter rettshjelpsloven.

Etterbevilling kan i prinsippet gis lenge etter at den underliggende saken ble behandlet. Dersom det går så lang tid at spørsmålet om fri rettshjelp ikke kan bli tilstrekkelig belyst, må imidlertid fri rettshjelp avslås. Det vil heller ikke være rimelig å innvilge en etterbevilling dersom søker faktisk har betalt salæret og det har gått lang tid/flere år før det søkes om fri rettshjelp, jf. § 1 om at rettshjelp er tiltenkt personer som ikke selv har økonomiske forutsetninger for å betale for juridisk bistand.

Rettshjelpsloven er for øvrig ikke til hinder for å fremsette en betinget søknad om fri sakførsel. Dette følger av Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 8.9.1989 (Rt. 1989 side 1037). Dersom det faktisk er søkt om fri sakførsel og en slik bevilling er gitt, er det derimot ikke i ettertid anledning til å gjøre bevillingen subsidiær/betinget slik at den kun kommer til anvendelse dersom parten ikke blir tilkjent saksomkostninger av motparten. Hvis parten som har blitt innvilget fri sakførsel blir tilkjent saksomkostningene, skal kravet på saksomkostninger overføres til det offentlige, jf. pkt. 7.2.

2.8 GODTGJØRING OG FORBUD MOT EKSTRA BETALING

Godtgjøring til den som yter bistand etter rettshjelpsloven skal fastsettes i medhold av forskrift av 3.12.1997 om salær fra det offentlige til advokater m.v., jf. rettshjelpsloven § 3 første ledd.

Godtgjøring gis etter en timesats som fastsettes av Justisdepartementet. Det vises for øvrig til salærforskriften med kommentarer.

Det fremgår av rettshjelpsloven § 3 annet ledd at en advokat ikke kan kreve eller motta ytterligere vederlag av klienten for arbeid som betales av det offentlige.

Dette innebærer for det første at advokaten ikke kan kreve betaling etter høyere timesatser enn den offentlige salærsatsen. En advokat som påtar seg et oppdrag som dekkes etter rettshjelpsloven kan følgelig ikke kreve en eventuell differanse mellom den offentlige og ordinær salærsats fra klienten.

Bestemmelsen er videre til hinder for å kreve salær basert på advokatens ordinære satser i tilfelle hvor den part som tilkjennes saksomkostninger er innvilget fri sakførsel. Retten kan ikke ilegge høyere saksomkostninger enn hva som følger av den benefiserte satsen. Det vises til Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 23.5.1990 (Rt.1990 side 581).

Rettsbistandsloven § 3 innebærer også at advokaten ikke kan kreve betaling for flere timer enn det salærfastsettende myndighet dekker som et rimelig antall timer i saken. Dette får først og fremst betydning i de tilfeller der det foreligger en salærfastsettelse med utgangspunkt i advokatens arbeidsoppgave. Dersom arbeidet ikke er honorert fullt ut fordi det overstiger det som er rimelig og nødvendig etter salærforskriften § 7, kan det overskytende ikke kreves betalt av klienten. Dette gjelder også hvor et rettsråd i utgangspunktet betales med en stykkpris, men hvor advokaten arbeider utover det som dekkes av stykkprisen (det dobbelte av stykkprissatsen) og fylkesmannen ikke finner grunn til å dekke denne bistanden. Dersom klienten ønsker å gå videre med saken, etter at advokaten har avsluttet sin bistand under rettsbistandsordningen, er imidlertid § 3 ikke til hinder for at det inngås en ny avtale mellom advokat og klient om fremtidig bistand, jf. avtl. § 36. Ved en avtale om ytterligere bistand må advokaten uttrykkelig gjøre klienten oppmerksom på at det fremtidige arbeidet ikke dekkes under ordningen med fri rettsbistand, og eventuelt sørge for at dette blir dokumentert¹².

Det forekommer at en advokat har ett oppdrag som i utgangspunktet faller inn under fri rettsbistand, men der klienten i tillegg ber om annen bistand som ikke faller inn under rettsbistandsordningen. Dersom det er helt atskilte oppdrag, oppstår i praksis ingen problemer. Advokaten må da presisere overfor klienten hva som ikke faller inn under fri rettsbistand, og klienten betaler for denne bistanden uten at dette rammes av rettsbistandsloven § 3. I enkelte tilfeller kan oppdraget ha en viss tilknytning til saken som dekkes av fri rettsbistand, men slik at det ikke vil dekkes av det offentlige. Dette kan f.eks. gjelde omfattende "sjelesorg", mediahåndtering eller annet som ikke er direkte nødvendig for å utføre det juridiske oppdraget. I disse tilfeller må advokaten gjøre klienten oppmerksom på at dette arbeidet ikke faller inn under ordningen med fri rettsbistand, og eventuelt sørge for at dette blir dokumentert. Dersom klienten er villig til å betale for hjelpen av egne midler, kan dette skje uten hinder av § 3. En nærmere presisering av hvilket arbeid som kan dekkes av det offentlige, er gitt i salærforskriften pkt. 7.3 side 21 flg.

I en avgjørelse inntatt i Norsk Rettstidende 1984 side 1469, har Høyesteretts kjæremålsutvalg lagt til grunn at rettsbistandsloven § 3 ikke fikk anvendelse i et tilfelle hvor det var gitt etterbevilling til fri rettsbistand med et timetall som var lavere enn det som allerede var påløpt da bevillingen ble gitt. Kjæremålsutvalget uttalte at det i utgangspunktet ikke kan antas at en etterbevilling av fri rettsbistand får virkning for et allerede forfalt salærkrav fastsatt ved rettsforlik mellom advokat og klient.

2.9 BOSTEDSFORBEHOLD

Etter rettsbistandsloven § 3 tredje ledd dekker ikke det offentlige merutgifter som følge av at det i saker for domstolene er valgt advokat med kontor utenfor rettskretsen. I andre saker betales ikke merutgifter som følge av at det er valgt en advokat eller rettsbistandsleder utenfor rimelig nærhet av rettsbistandsmottakerens bopel eller oppholdssted. Reglene om bostedsforbehold gjelder fri rettsbistand generelt dvs. også i saker hvor fri sakførsel eller fritt rettsråd gis uten behovsprøving.

Den salærfastsettende myndighet kan etter søknad oppheve bostedsforbeholdet, jf. rettsbistandsloven § 3 siste ledd og salærforskriften § 9 tredje ledd. Søknad om opphevelse av bostedsforbeholdet skal som hovedregel fremmes før bistanden ytes, jf.

¹² Endret 20.04.06

salærforskriften § 9 fjerde ledd. Da bostedsforbeholdet innebærer at det kan påløpe ekstra utgifter for klienten, er det viktig at advokaten så snart som mulig undersøker om avstanden rammes av bostedsforbeholdet. Er advokaten i tvil om han har kontor i rimelig nærhet av rettshjelpmottakerens bopel eller oppholdssted, skal dette tas opp med den salærfastsettende myndighet. I saker for domstolen skal retten vurdere opphevelse av bostedsforbeholdet ved oppnevning av prosessfullmektig. Dette gjelder også i de tilfellene hvor det er fylkesmannen som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel.

Ved vurderingen av om bostedsforbeholdet skal oppheves må det foretas en skjønnsmessig vurdering. For nærmere detaljer vises det til salærforskriften pkt. 9.2 og 9.3 om opphevelse av bostedsforbeholdet.

2.10 REFUSJON AV DET OFFENTLIGES UTGIFTER

Rettshjelpsloven § 8 første ledd regulerer adgangen til å kreve hel eller delvis refusjon av det offentliges utgifter til fri rettshjelp. Det er det offentlige organet som har innvilget fri rettshjelp som skal ta stilling til om refusjon skal kreves, og eventuelt beløpets størrelse. Hvis det er en advokat eller rettshjelper som har innvilget rettshjelp, har departementet kompetanse til å kreve refusjon. Denne kompetansen er delegert til fylkesmannen jf. rettshjelpsforskriften § 2-4.

Vilkåret for å kreve refusjon er at søkerens økonomiske stilling er vesentlig bedret gjennom rettshjelpsbistanden. Bedringen av rettshjelpsmottagerens økonomiske situasjon må således være direkte foranlediget av den rettshjelpen som er ytet. Avgjørende myndighet skal foreta en helhetsvurdering av saken og vurdere om klienten har fått sin økonomiske stilling bedret i en slik grad at refusjon skal kreves. Det bør spesielt legges vekt på om forbedringen fører til at søkerens inntekt eller formue i vesentlig grad overskrider inntekts- eller formuesgrensene.

I de tilfellene der det kan bli aktuelt å kreve refusjon, bør den som søker rettshjelp om mulig bli gjort oppmerksom på dette allerede ved innvilgelsen av fri rettshjelp. Dette fordi muligheten for et krav om refusjon ikke bør komme som en overraskelse på søker. Refusjon kan imidlertid kreves selv om søkeren ikke er informert om refusjonsadgangen.

Det er gitt en unntaksregel for de tilfellene hvor særlige forhold gjør det urimelig å kreve utgiftene til rettshjelp dekket av søkeren, til tross for at søkerens økonomiske stilling er blitt vesentlig bedret som følge av rettshjelpen. Ved denne vurderingen skal det tas hensyn til alle forhold av betydning for rettshjelpsmottageren. Det skal spesielt legges vekt på den fysiske og psykiske helsetilstanden, familiesituasjonen og om rettshjelp er gitt etter dispensasjon fra de økonomiske vilkårene. Sakens art og omfanget av rettshjelpen må også vektlegges. Det må videre tas hensyn til i hvor stor grad søkerens økonomiske stilling er forbedret og årsaken til/karakteren av den økonomiske forbedringen. Det vil f.eks. ikke være rimelig å kreve refusjon i fri sakførselssaker der søkeren får tilkjent personskadeerstatning uten at utgifter til advokatbiestand dekkes særskilt, og saken har vært så omfattende at utgiftene til rettshjelp utgjør en vesentlig del av erstatningsbeløpet. Det vil videre vanligvis ikke være aktuelt å kreve refusjon hvis saken gjelder erstatning til etterlatte for tap av forsørger eller i skiftesaker hvor det er utvilsomt at beløpet i sin helhet vil medgå til anskaffelse av ny bolig av moderat standard og størrelse. I vurderingen av hvilket

beløp det er rimelig at rettshjelpmottakeren får utbetalt på skiftet uten at det kreves refusjon, bør det ses hen til prisnivået på boliger i distriktet.

Refusjon kan imidlertid være aktuelt i de tilfellene vedkommende får sin økonomiske situasjon vesentlig forbedret som følge av skifteoppgjøret, f.eks. ved en større kontantutbetaling. På grunn av store fradragposter kan nettoformuen til tross for kontantutbetalingen bli negativ. I disse tilfellene vil det kunne være rimelig å kreve refusjon dersom vedkommende likevel har fått sin likviditetsmessige situasjon vesentlig forbedret. I arvesaker skal det som hovedregel kreves refusjon dersom bistanden har resultert i en vesentlig bedring av søkerens økonomiske stilling. Det er ikke avgjørende om formuesgrensen etter rettshjepsforskriften § 1-1 vil bli overskredet etter mottakelsen av arven. I oppsigelsessaker etter arbeidsmiljøloven kan det også være aktuelt med refusjon dersom det oppnås en vesentlig erstatning. Her må man være oppmerksom på at erstatningen skal dekke tapt arbeidsfortjeneste. Dersom erstatningen er så høy at vedkommende ikke ville oppfylt de økonomiske vilkårene for fri rettshjelp, kan det være aktuelt å kreve refusjon.

For at det skal være praktisk mulig å gjennomføre refusjonsforbeholdet, må advokatene/rettshjelperne/klienten informere innvilgende myndighet om utfallet av rettshjelpen. I de tilfellene resultatet av rettsrådet foreligger på det tidspunktet advokaten sender inn salæroppgaven, skal resultatet av rettsrådet fremgå av en egen rubrikk i arbeidsoppgaven. Dersom resultatet av rettsrådet først blir klart etter at arbeidsoppgaven er innsendt, skal det gis særskilt underretning til myndighetene. Innvilgende myndighet skal informere rettshjelpsøkeren/advokaten/rettshjelperen om ovennevnte plikt.

I de tilfellene hvor advokaten mottar oppgjør i saken på vegne av klienten, vil det, dersom refusjon kan være aktuelt, være naturlig at advokaten holder tilbake et beløp tilsvarende salærkravet i påvente av myndighetenes avgjørelse av refusjonsspørsmålet.

2.11 ADGANGEN TIL Å TREKKE TILBAKE BEVILLING TIL FRI RETTSHJELP

Etter rettshjepsloven § 8 tredje ledd kan en bevilling til fri rettshjelp trekkes tilbake dersom det er gitt ufullstendige eller uriktige opplysninger om søkerens økonomiske situasjon, eller dersom søkerens økonomiske situasjon er vesentlig bedret før rettshjelpen er avsluttet. Det er den offentlige instans som har innvilget fri rettshjelp som har kompetanse til å trekke tilbake bevillingen, jf. første ledd.

Bestemmelsen gjelder både i de tilfellene det er innvilget fritt rettsråd og fri sakførsel, herunder fritak for rettsgebyr. For at bevillingen skal kunne trekkes tilbake, er det imidlertid en forutsetning at bistanden er innvilget etter økonomisk behovsprøving. Søkeren skal gjøres oppmerksom på adgangen til tilbakekall i forbindelse med at søknaden innvilges.

Den som søker om fri rettshjelp vil kunne risikere å miste bevillingen dersom det er gitt ufullstendige eller uriktige opplysninger om den økonomiske situasjonen eller dersom opplysninger vedrørende denne er holdt tilbake. Ved uriktige eller ufullstendige opplysninger om søkerens økonomiske situasjon på søknadstidspunktet, trekkes bevillingen tilbake med virkning fra innvilgestidspunktet.

Etter § 8 tredje ledd kan en bevilling til fri rettshjelp også trekkes tilbake dersom søkerens økonomiske situasjon er vesentlig bedret før rettshjelpen er avsluttet. Dette gjelder uavhengig av årsaken til bedringen. Det kan f.eks. være tilfellet når en som på søknadstidspunktet oppfylte de økonomiske vilkårene i løpet av en fri sakførelsessak får en årsinntekt eller formue som overstiger de økonomiske grensene for fri rettshjelp. Dette vilkåret skiller seg fra vilkåret for refusjon etter rettshjelpsloven § 8 første ledd, der det stilles krav om at rettshjelpmottageren har fått en bedret økonomisk stilling som følge av rettshjelpen. Det presiseres at det bare er i de tilfellene hvor noen får en vesentlig bedring av økonomien at det blir aktuelt å trekke en bevilling tilbake. Dette vil bare rent unntaksvis være aktuelt. Det at en arbeidsledig får jobb, og ved dette en antatt årlig inntekt over den økonomiske grensen for fri rettshjelp, er i seg selv ikke nok til at rettshjelp som er bevilget trekkes tilbake. Når det gjelder vesentlighetskravet vises det til det som er sagt under pkt. 2.10 om refusjon av det offentliges utgifter.

Ved en vesentlig endring av økonomien i løpet av den tiden rettshjelpen ytes, får tilbakekallet virkning fra det tidspunkt økonomien bedret seg.

Søkeren vil kunne pålegges å fremlegge nye økonomiske opplysninger i de tilfeller der det synes å ha vært en vesentlig endring i den økonomiske situasjon. Slike opplysninger skal gis i forbindelse med at advokaten sender sin arbeidsoppgave til honorering.

I de tilfellene hvor salæret allerede er utbetalt, skal Statens innkrevingsentral foreta inndrivelsen i henhold til de vedtak som fattes, jf. rettshjelpsloven § 8 tredje jf. annet ledd. Et tilbakekall av bevillingen skal ikke være advokatens risiko. Krav om tilbakebetaling skal rettes direkte mot den private part. Det er derfor av stor betydning at advokaten informerer klienten om muligheten av at bevillingen kan bli tilbakekalt.

2.12 KLAGE OG ANKE

Forvaltningsloven og dens klageregler får anvendelse for alle vedtak som er truffet av et forvaltningsorgan. Rettshjelpsloven § 26 har selvstendig betydning for de vedtakene som er truffet av domstolene og Trygderetten. Også klage over vedtak fra disse organene, skal behandles etter reglene i forvaltningsloven kap. VI.

Enkeltvedtak i rettshjelpssaker kan påklages, jf. forvaltningsloven. Klagefristen er 3 uker. Justisdepartementet er klageinstans for alle vedtak som ikke er truffet av en domstol, jf. § 27. Justisdepartementet har delegert denne kompetansen til [Statens sivilrettsforvaltning](#) (tidligere Justissekretariatene), jf. rundskriv [G-06/2006](#). Når søkeren ikke får fullt medhold, skal han gjøres oppmerksom på klageadgangen og klagefristen.

Klage over domstolens avgjørelser etter rettshjelpsloven er gjenstand for anke, jf. rettshjelpsloven § 27 og salærforskriften § 13 første ledd.

3 ØKONOMISKE VILKÅR

Rettshjelpsloven tar i hovedsak sikte på å yte hjelp til dem som ikke selv har økonomisk evne til å betale for juridisk bistand, jf. § 1. Av den grunn er det bestemt at fri rettshjelp som hovedregel bare gis til dem som har formue og inntekt under

bestemte grenser. Gjeldende inntekts- og formuesgrenser er fastsatt i rettshjelpsforskriften § 1-1.

Reglene om inntekts- og formuesgrenser gjelder ikke i de tilfelle hvor fri rettshjelp skal innvilges uten behovsprøving dvs. uten hensyn til søkerens økonomi, jf. § 11 første ledd, § 16 første ledd og § 17 tredje ledd.

3.1 GRUNNLAGET FOR VURDERINGEN AV OM DE ØKONOMISKE VILKÅRENE ER OPPFYLT

3.1.1 Bruttoinntekt

For å komme inn under de alminnelige reglene om fri rettshjelp må søker som hovedregel ikke ha en bruttoinntekt eller tilsvarende næringsinntekt som på årsbasis overstiger et bestemt beløp jf. rettshjelpsforskriften § 1-1.

Med begrepet ”bruttoinntekt” skal forstås summen av all skattbar inntekt i og utenfor arbeidsforhold, før fradrag, jf. forskriften § 1-3. I inntektsgrunnlaget skal samtlige skattbare personinntekter medtas. Dette omfatter bl.a. lønn, naturalytelser m.v., pensjoner, livrenter i arbeidsforhold m.v. I tillegg medtas alminnelige inntekter som omfatter bl.a. inntekter som stammer fra bidrag, livrenter og barnepensjon, næringsinntekter, inntekt av bolig og fast eiendom samt kapitalinntekter. Inntekter som det ikke skal betales skatt av skal heller ikke inngå i beregningsgrunnlaget. Dette gjelder bl.a. for barnebidrag.

For selvstendige næringsdrivende skal i tillegg overskudd av næringen medtas i beregningsgrunnlaget. For tiden fremkommer overskudd av næring i selvangivelsens post 2.7.5. Ved behov for nærmere avklaringer i enkelttilfeller bes det tatt kontakt med ligningskontoret.

Utgangspunktet ved inntekts- og formuesvurderingen er at det er søkers inntekt og formue på årsbasis som er avgjørende. Det skal ikke tas hensyn til tilfeldige eller kortvarige endringer i inntekten. Informasjon om søkerens økonomi skal gis ved at det legges ved kopi av siste selvangivelse, samt kopier av lønns- eller trygdeutbetalinger m.v. Det bør da også gis en fullstendig oppstilling over de ulike fradragposter. I tillegg skal det opplyses om inntekts- og formuesforholdene i egenerklæringskjemaet som skal vedlegges søknaden, jf. pkt. 2.5.

3.1.2 Beregningsgrunnlaget

Ved vurderingen av formuesgjenstander av større verdi, f.eks. bolig, fritidseiendom, biler og fritidsbåter, er det gjenstandens ligningsverdi ved siste statsskatteligning som skal legges til grunn. Dette gjelder også når det er ytet bistand i forbindelse med felleseieskifte og den ektefelle som søker fri rettshjelp har fått utlagt bolig eller annen formuesgjenstand på sin lodd. Tilsvarende gjelder når en ektefelle får utlagt en kontantandel på et felleseieskifte og hele eller en vesentlig del av kontantandelen innen rimelig tid anvendes til reinvestering i ny bolig av moderat standard og størrelse. Se imidlertid omtale av betydningen av verdien av egen bolig ved søknad om dispensasjon fra formuesgrensen i pkt 3.4.¹³

¹³ Endret 20.11.09

Ved sammensatte skifter, skal en søknad om fri rettshjelp fra gjenlevende ektefelle ses under samme synsvinkel som ved felleseieskifte. Søknader om fri rettshjelp fra de øvrige arvingene skal vurderes ut fra deres forventede lodd i boet.

Ved vurderingen av en søkers formue under et dødsboskifte, skal den forventede boslodd tas i betraktning fullt ut og med gjenstandenes reelle verdier. I de tilfellene søker ikke vil være i stand til å dekke utgiftene i saken før boet er utloddet kan det gis fri rettshjelp, men presiseres at refusjonsforbehold etter rettshjelpsloven § 8 første ledd vil kunne bli gjort gjeldende dersom søkeren mottar arv.

3.2 ØKONOMISK IDENTIFIKASJON ¹⁴

I rettshjelpsforskriften § 1-1 er det gitt en egen forhøyet inntektsgrense for ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi, f.eks. samboere og partnere. Inntektsgrensen er satt til 1,5 ganger grensen for enslige. Formuesgrensen er ikke forhøyet, og utgjør kr. 100 000,- som for enslige. Dersom den samlede økonomien overstiger grensen, jf. forskriften § 1-2 første punktum, skal fri rettshjelp ikke innvilges. Denne bestemmelsen er absolutt, dvs. at det ikke lenger er adgang til å gjøre unntak fra regelen om økonomisk identifikasjon. Bestemmelsen bygger på en forutsetning om at personer som lever sammen ofte har felles interesse i utfallet av saken og at de er i en bedre økonomisk situasjon enn enslige eller om kun ett av husstandsmedlemmene hadde hatt inntekt eller formue. Se Ot.prp. nr. 91 pkt. 8.2 og Innst.O. nr. 43 pkt. 8.2.

Forskriften skiller mellom 1) ektefeller og 2) andre som lever sammen med felles økonomi. Når det gjelder ektefeller (ekteskap og partnerskap) så skal det som den klare hovedregel foretas økonomisk identifikasjon. Ektefeller har gjensidig forsørgelsesplikt, og det er en klar presumpsjon både for at de har felles økonomi og at de lever sammen. Det skal derfor normalt ikke foretas en konkret vurdering av om ektefeller faktisk har felles økonomi eller lever sammen. Unntak gjelder for ektefeller som er gift, men som kan dokumentere at de formelt eller faktisk er separert.

Når det gjelder gruppen andre som lever sammen med felles økonomi, skal det vurderes om partene faktisk lever sammen med felles økonomi. I ordinære samboer- og partnerforhold er det imidlertid som for ektefeller en klar presumpsjon for at partene lever sammen med felles økonomi. Det er som den store hovedregel ikke tilstrekkelig for å unngå økonomisk identifikasjon at det skrives en erklæring der det fremgår at partene ikke har felles økonomi eller at de lever hver for seg. For denne gruppen er det imidlertid rom for å foreta en konkret vurdering. I praksis vil for eksempel mer tilfeldige og kortvarige/midlertidige bofellesskap (studenter, kollektiv m.v.) falle utenfor bestemmelsens ordlyd, fordi personene ikke kan anses å leve sammen med felles økonomi. Tilsvarende gjelder permanente bofellesskap hvor selvstendige parter deler hus av praktiske eller økonomiske grunner, men hvor de ikke kan sies å leve sammen i forskriftens forstand.

Dersom et umyndig barn som bor hjemme og som blir forsørget av foreldre/foresatte søker fri rettshjelp, er situasjonen den at dette barnet ikke har rettslig handleevne og derfor blir representert av en eller flere foreldre/foresatte. Denne representasjonen er

¹⁴ Endret 01.01.07 og 20.11.09

ikke å anse som økonomisk identifikasjon og barnet og foreldrene kan som hovedregel ikke sies å leve sammen med felles økonomi. Dette innebærer at det er den alminnelige inntektsgrensen på kr. 246 000,-¹⁵ som skal legges til grunn når barnet er representert med en forelder/foresatt. Dersom barnet blir representert dvs. bor sammen med to foreldre/foresatte som er ektefeller eller som lever sammen med felles økonomi, skal det imidlertid skje en økonomisk identifikasjon mellom disse innbyrdes, slik at det blir den forhøyete grensen på kr. 369 000,-¹⁶ som legges til grunn.

Barns egen inntekt av tilfeldig og begrenset omfang er det i praksis sett bort fra. På dette punkt er det ført en meget liberal praksis. Unntak er gjort hvor barnet har større faste inntekter eller formue f.eks. barnepensjon til erstatning for en av foreldrenes inntekt. Når barns inntekt først tas med i beregningsgrunnlaget skal det identifiseres mellom barn og foreldre, slik at den forhøyete inntektsgrensen i § 1-1 legges til grunn.

Etter rettshjelpsforordningen § 1-2 annet punktum, skal det også foretas en samlet vurdering av økonomien når flere personer sammen søker fri rettshjelp eller hvor en annen enn søkeren også har reell interesse i de spørsmål det gjelder, uten at vedkommende konkret har søkt fri rettshjelp. Dette gjelder f.eks. når en av flere søsken, naboer eller annen gruppe søker bistand, mens sakens resultat har direkte betydning for samtlige.

Når det gjelder myndige barn med eller uten selvstendig inntekt som bor hjemme, så anses disse som en selvstendig enhet/husstand. Det er derfor bare i de tilfeller der det myndige barnet har reell interesse i en sak som foreldre/foresatte fremmer at det skal identifiseres mellom myndige barn og foreldre, jf. § 1-2 annet punktum. Tilsvarende gjelder hvor foreldre/foresatte har reell interesse i en sak som fremmes av et myndig hjemmeboende barn med eller uten selvstendig inntekt. I disse tilfellene må det vurderes konkret om den som ikke søker om bistand faktisk har reell interesse i saken. Foreldre kan f.eks. i alminnelighet ikke sies å ha reell interesse i tilfelle hvor et myndig barn fremmer sak om personskadeerstatning e.l. Tilsvarende gjelder andre personlige ytelser som tilfaller barnet direkte.

Et vedtak om fri sakførsel gjelder ikke uten videre overfor den/dem som overtar eller trer inn i saken etter en avdød bevillingshaver. Innvilgende myndighet vil imidlertid etter en konkret vurdering kunne samtykke i at bevillingen til fri sakførsel også skal gjelde for avdødes arvinger eller andre som overtar/trer inn i saksanlegget. Det er arvingenes/suksessorenes samlede inntekt og formue som skal legges til grunn ved vurderingen av om de økonomiske vilkår er oppfylt i slike tilfeller, jf. rettshjelpsforordningen § 1-2.

3.3 TIDSPUNKTET FOR VURDERINGEN AV OM DE ØKONOMISKE VILKÅRENE ER OPPFYLT

I rettshjelpsloven forutsettes det at det som hovedregel skal søkes om fri rettshjelp på forhånd, dvs. før bistanden ytes. Utgangspunktet er at den økonomiske situasjonen på søknadstidspunktet skal legges til grunn. Det kan imidlertid tas hensyn til endringer i økonomien frem til søknaden er endelig avgjort.

¹⁵ Gjelder fra 01.01.09. Inntil da er grensen kr 230 000.

¹⁶ Gjelder fra 01.01.09. Inntil da er grensen kr 345 000.

Det kan også tas hensyn til endringer i søkerens økonomiske situasjon fra søknaden om fri rettshjelp er innsendt til rettsrådet eller rettssaken er endelig avgjort. Avgjørelsesmyndigheten bør forsøke å finne frem til søkerens nåværende, faktiske økonomiske situasjon. Det må imidlertid dreie seg om vesentlige endringer i søkerens økonomi før spørsmålet om fri rettshjelp kommer i en annen stilling enn på søknadstidspunktet, jf. også rettshjelpsloven § 8 tredje ledd og pkt. 2.11 om adgang til å trekke tilbake bevilling til fri rettshjelp dersom søkerens økonomiske situasjon er vesentlig bedret før rettshjelpen er avsluttet.

Dersom søker tar direkte kontakt med en advokat og søker rettsråd på et område som advokaten selv har kompetanse til å innvilge, vil det være søkerens økonomi på dette tidspunktet som skal legges til grunn. Søknads- og avgjørelsestidspunktet vil i disse tilfellene ofte være sammenfallende. Dersom advokaten innvilger utover sin kompetanse eller ikke innvilger en søknad om fri rettshjelp til tross for at han hadde kompetanse til dette, er det imidlertid tidspunktet for søknadens innsendelse til fylkesmannen som skal legges til grunn ved vurderingen av om de økonomiske vilkårene er oppfylt.

Ved søknad om etterbevilling av fri rettshjelp, er også det reelle søknadstidspunktet utgangspunktet for vurderingen av søkerens økonomiske situasjon. Det bør imidlertid her ses hen til søkerens økonomi på det tidspunkt bistanden ble ytet, samt hvor lang tid det er gått siden søker fikk bistand. Videre bør det ses hen til om søker faktisk har betalt for bistanden. Det er i praksis ikke ansett som rimelig å yte fri rettshjelp dersom søker ikke oppfylte de økonomiske vilkårene da bistanden ble gitt, men først på et langt senere tidspunkt fyller kravene og derfor søker om etterbevilling.

3.4 DISPENSASJON FRA INNTEKTS- OG FORMUESGRENSENE

Etter rettshjelpsloven § 11 siste ledd, § 12 tredje ledd, § 16 fjerde ledd og §§ 17 første ledd og 25 annet og tredje ledd jf. § 16 fjerde ledd kan det innvilges fri rettshjelp selv om inntekts- og formuesgrensene i rettshjelpsforskriften § 1-1 er overskredet. Hovedkriteriet for å dispensere fra de økonomiske vilkårene er at utgiftene må være betydelige sett i forhold til søkerens økonomiske situasjon. Dette innebærer at størrelsen på utgiftene til juridisk bistand må vurderes opp mot søkerens økonomiske stilling.

Dispensasjon fra de økonomiske vilkårene vil bare være aktuelt i saker hvor det blir betydelige utgifter til advokat. Utgiftene må være uforholdsmessig store før det blir aktuelt å dispensere. Prinsippet om forholdsmessighet er en videreføring av tidligere praksis der inntekts- og formuesoverskridelsens størrelse ses i sammenheng med sakens omfang. Jo større inntekts- og formuesoverskridelsen er, desto større må utgiftene være før det er aktuelt å yte fri rettshjelp. En slik forholdsmessighetsvurdering er i tråd med rettshjelpslovens formål, idet den innebærer at det bare kan gis bistand til dem som ikke selv har økonomiske forutsetninger for å betale for advokathjelp, jf. § 1.

I fritt rettsrådssaker må det i utgangspunktet kunne legges til grunn at en person som har inntekt eller formue over gjeldende grenser, har tilstrekkelige ressurser til selv å kunne dekke utgifter til juridisk bistand. I slike saker vil det være en presumpsjon for at utgiftene i forbindelse med et fritt rettsråd ikke vil bli betydelige sett i forhold til søkerens økonomiske situasjon. Dette betyr at det i praksis bare vil være aktuelt å dispensere i omfattende rettsrådssaker, som f. eks barnebortføringssaker i utlandet og

saker for den europeiske menneskerettighetsdomstolen o.l. I prioriterte stykkprissaker anses ikke utgiftene som betydelige med mindre søker kan dokumentere/sannsynliggjøre at det nødvendige faktiske timeforbruk overstiger det dobbelte av fastsatt stykkpris. I uprioriterte saker hvor de økonomiske vilkårene ikke er oppfylt, vil søker måtte dokumentere et omfattende behov for nødvendig juridisk bistand før det kan være aktuelt å innvilge fri rettshjelp. Det vises for øvrig til at det alltid skal foretas en forholdsmessighetsvurdering, jf. annet avsnitt.

Saker for domstolene er i utgangspunktet vesentlig dyrere enn rettsrådssaker. For personer med alminnelig inntekt vil utgiftene til en sak ved domstolene som regel utgjøre en vesentlig utgift. Dette er imidlertid i seg selv ikke tilstrekkelig grunn til å dispensere fra de økonomiske vilkårene. Utgangspunktet er også her at personer som overstiger inntekts- og formuesgrensen må anses å ha tilstrekkelige ressurser til selv å dekke utgifter til advokat. Dersom inntektsoverskridelsen er større enn kr 15-20 000,- må advokaten godtgjøre at saken vil medføre kostnader klart utover en gjennomsnittssak på det aktuelle saksfeltet (ca. 50 % mer). Det vises til at det i tillegg alltid skal foretas en forholdsmessighetsvurdering, jf. annet avsnitt.

¹⁷ Når formuesgrensen er overskredet skal det når det vurderes å dispensere foretas en økonomisk forholdsmessighetsvurdering. Formue som består av egen bolig eller driftsmidler av normal verdi sees det imidlertid etter fast praksis bort fra ved vurderingen av om formuesgrensen er overskredet. Myndighetene må imidlertid i slike tilfeller ta stilling til om det dreier seg om egen bolig/driftsmidler og om boligen/driftsmidlene kan anses å være av normal verdi. Dette innebærer at advokatene ikke kan egeninnvilge fritt rettsråd selv om de er av den oppfatning at formuesoverskridelsen helt eller delvis består av egen bolig. For så vidt gjelder beregningsgrunnlaget vises det til pkt. 3.1.2.

4 EGENANDEL

4.1 HVEM SKAL BETALE EGENANDEL

Det følger av rettshjelpsloven § 9 første ledd og rettshjelpsforordningen § 2-1 at det ikke skal betales egenandel dersom rettshjelpen er mottatt uten økonomisk behovsprøving.

Mottakere av behovsprøvd fri rettshjelp, som har en årlig bruttoinntekt på kr. 100 000,- eller mer skal betale en egenandel av bistanden, jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd og rettshjelpsforordningen § 2-2. Dette gjelder uansett arten og omfanget av rettshjelpen. Det er ikke anledning til å søke om å få ettergitt eller redusert egenandelen. Det er derfor svært viktig at advokaten, når klienten kommer til første konferanse, informerer om egenandelsordningen.

4.2 BEREGNING AV EGENANDEL

Egenandelen skal beregnes på grunnlag av søkerens økonomi på det tidspunktet rettshjelpen ble innvilget. For ektefeller, samboere og partnere beregnes egenandelen av deres felles samlede inntekt. Når flere ”økonomisk uavhengige” personer er innvilget fri sakførsel i samme sak, og de får oppnevnt prosessfullmektig i fellesskap, skal egenandelen beregnes for hver enkelt på bakgrunn av deres inntekt.

¹⁷ Endret .01.01.07

Egenandelen beregnes etter den offentlige salærsats, jf. rettshjelpsloven § 9 første ledd annet punktum. I saker med fritt rettsråd blir egenandelen én gang salærsatsen, mens den i fri sakførselssaker utgjør 25 % av de totale rettshjelpsutgifter som staten dekker for mottakeren i anledning en sak, oppad begrenset til 5 ganger salærsatsen, jf. lovens § 9 andre og tredje ledd.

Når fritt rettsråd godtgjøres etter stykkprisforskriften, skal det i utgangspunktet betales en egenandel for hver stykkpris søker mottar. Unntak gjelder i saker som betales med liten stykkpris jf. stykkprisforskriften § 5 første ledd. Det skal ikke beregnes egenandel i disse tilfellene. Unntak gjelder også i saker om voldsoffererstatning, jf. stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 11 a og b. I slike saker skal det kun betales egenandel for bistand i forbindelse med søknad om voldsoffererstatning. For bistand med klage beregnes ikke ny egenandel.

For fri sakførsel skal det i utgangspunktet betales en egenandel pr. fri sakførselsbevilling. Dersom en sak ankes inn for en høyere rettsinstans og det på nytt ytes fri sakførsel, skal det betales ny egenandel. Dette gjelder ikke i de tilfeller der en bevilling til fri sakførsel automatisk omfatter sakens behandling i høyere rettsinstans, jf. rettshjelpsloven § 22 tredje ledd. Det skal heller ikke betales ny egenandel hvor en bevilling til fri sakførsel utvides til å omfatte rettergangsskritt ved annen domstol, jf. rettshjelpsloven § 22 første ledd siste punktum. Med rettergangsskritt for annen domstol menes bevisopptak ved annen rett samt anke over kjennelser eller beslutninger før saken er avsluttet ved den domstol som har selve saken til behandling. Det samme gjelder dersom det er krevd oppfriskning.¹⁸

Når det kun er gitt fri rettshjelp i form av fritak for rettsgebyr, skal det ikke betales egenandel.

4.3 BETALING AV EGENANDEL

Egenandelen skal som hovedregel betales på forskudd, jf. rettshjelpsforskriften § 2-3. Klienten skal ikke betale merverdiavgift av egenandelen, jf. § 2-3.

Egenandelen betales direkte til den som yter rettshjelpen, dvs. til advokaten eller rettshjelperen jf. rettshjelpsloven § 3 annet ledd og rettshjelpsforskriften § 2-3. Salærfastsettende myndighet¹⁹ betaler den resterende del av advokatens salær, pluss merverdiavgift beregnet for hele salæret (inklusive den del av salæret som dekkes som egenandel).

5 FRITT RETTSRÅD

5.1 REGLENES VIRKEOMRÅDE

Rettshjelpsloven § 10 jf. § 15 angir reglenes virkeområde. Fri rettshjelp utenfor rettergang gis som hovedregel som fritt rettsråd. Som saker utenfor rettergang anses også behandling for forliksrådet, lensmannsskjønn og voldgiftssaker.

Bistand til saker i utlandet skal alltid gis som fritt rettsråd, jf. § 4 annet ledd siste punktum jf. § 12 annet ledd.

¹⁸ Endret 20.11.09

¹⁹ Endret 20.04.06

5.2 INNHOLDET AV FRITT RETTSRÅDSYTELSEN

5.2.1 Bistand fra advokat

Etter rettshjelpsloven § 14 første ledd omfatter et rettsråd nødvendig juridisk rådgivning og bistand fra advokat i anledning et aktuelt problem. Ytelsen omfatter råd og veiledning i rettslige spørsmål, informasjon om rettsregler samt rettslig bistand overfor offentlige myndigheter og private.

Bistand i forbindelse med advokatmekling er å anse som juridisk arbeid som kan dekkes etter rettshjelpsloven. Eventuell bistand til dekning av utgifter til advokatmekleren gjelder imidlertid kun søkerens halvdel av utgiftene. Utgifter til annen sakkyndig mekler i tilknytning til rettsrådet innvilges eventuelt etter rettshjelpsloven § 14 annet ledd første punktum, jf. pkt. 5.2.3.

5.2.2 Egne utgifter

Etter rettshjelpsloven § 14 annet ledd første punktum, kan departementet samtykke i at vesentlige og nødvendige utgifter parten har hatt i forbindelse med en fritt rettsrådssak, dekkes helt eller delvis. Kompetansen er delegert til fylkesmannen, jf. rettshjelpsforskriften § 3-3 og pkt. 2.6.1.

Søkerens egne reise- og oppholdsutgifter kan dekkes etter denne bestemmelsen. Betingelsen er at utgiftene er vesentlige, dvs. at reiseutgifter av begrenset omfang ikke dekkes. Det er i praksis lagt til grunn at reiseutgifter opptil 2 ganger den offentlige salærsats ikke er å anse som vesentlige etter rettshjelpsloven. Reisen må i tillegg være nødvendig for saken. Reiseutgifter dekkes ikke om bruk av telefon eller andre tiltak er tilstrekkelige og rimeligere. Reiseutgiftene må for øvrig begrenses bl.a. ved at reisen skal skje på rimeligst mulig måte.

Utgifter til tolk anses også som partens egne utgifter og dekkes i den grad de er vesentlige og nødvendige. I utlendingssaker etter rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 1 legges det til grunn at det normalt vil være behov for tolkebistand. I slike saker kan det benyttes tolk i inntil 3 timer, uten forhåndssøknad til fylkesmannen. Fylkesmannen skal i disse tilfellene først vurdere innvilgelsen etter at bistanden er gitt. Det understrekes imidlertid at dette timetallet ikke skal oppfattes som noe klienten automatisk har krav på å få dekket. Ved behov for tolkebistand utover 3 timer, må advokaten på forhånd sende en begrunnet søknad til fylkesmannen.

Når det gjelder oversettelse av dokumenter, forutsettes det at vedkommende offentlige organ som har den underliggende saken til behandling selv besørger oversettelse av aktuelle dokumenter, dersom dette anses nødvendig for å kunne treffe en forsvarlig avgjørelse i saken. Slike utgifter faller utenfor dekningsområdet for rettshjelpsloven. Utgifter til nødvendig skriftlig oversettelse bør for øvrig dekkes kun unntaksvis, og da etter forhåndsgodkjennelse av fylkesmannen. Behovet for skriftlig oversettelse må begrunnes. Utgiftene skal tas med i advokatens salæroppgave, ikke i tolkens.

Utgifter til DNA-analyse i trygdesaker kan dekkes som partens egne utgifter, jf. pkt. 5.4.2.

Når det gjelder andre utgifter, stilles det strenge krav til hva som skal anses som nødvendig for saken. Slike utgifter kan helt unntaksvis dekkes.

5.2.3 Ikke-juridisk bistand

Etter rettshjelpsloven § 14 annet ledd første punktum jf. rettshjelpsforskriften § 3 -3 kan fylkesmannen samtykke i at parten får dekket annen sakkyndig hjelp i tilknytning til et fritt rettsråd. Bistanden må være nødvendig for å løse klientens rettslige problem på en tilfredsstillende måte, jf. lovens § 1. Vurderingstemaet er situasjonen slik den fremstår for søker på søknadstidspunktet.²⁰

Utgifter til sakkyndig mekler i tilknytning til rettsrådet kan i utgangspunktet innvilges etter denne bestemmelsen. Ved sakkyndig mekling må det offentlige tilbudet ses i sammenheng, og det må bl.a. vurderes om det er naturlig å henvise parten til et offentlig service- eller rådgivingskontor som f.eks. familievernkontorene, jf. rettshjelpsloven § 5 og pkt. 2.2 om lovens subsidiære karakter.²¹

Annen sakkyndig hjelp vil særlig være aktuelt i personskadesaker og i barnevernssaker, der det bl.a. kan være behov for uttalelser fra lege og psykolog utover det som dekkes av det offentlige helsevesenet. Utgifter til spesialisterklæring dekkes etter en konkret vurdering av hvor mye bistand som anses rimelig og nødvendig på rettsrådsstadiet. I personskadesaker hvor det er grunnlag for å dekke utgifter til spesialisterklæring, bør det normalt innvilges inntil 10 timer bistand. Dekning utover dette forutsetter etter praksis at det godtgjøres at det foreligger et særlig behov for ytterligere bistand.²²

Ved spørsmål om dekning av utgifter til sakkyndig i sak for Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) skal det ses hen til NPEs plikt til selv å sørge for sakens opplysning. Det bør derfor føres en meget restriktiv praksis med hensyn til dekning av utgifter til sakkyndige i slike saker, se også pkt. 5.4.2. om fritt rettsråd i personskadesaker for NPE.

Etter bestemmelsens annet punktum kan fylkesmannen også samtykke i at vesentlige og nødvendige utgifter for å bringe på det rene om det er behov for juridisk bistand kan dekkes. Dekning av sakkyndig hjelp i forkant forutsetter at det foreligger særlige grunner, og bør bare innvilges helt unntaksvis.

5.2.4 Rettspolitisk arbeid

Etter rettshjelpsloven § 14 tredje ledd, er det en begrenset mulighet for å utvide et rettsråd til å omfatte arbeid av rettspolitisk karakter. Dette innebærer at dersom advokaten i forbindelse med en konkret sak blir oppmerksom på at saken berører et generelt problem, kan advokaten få dekket arbeid med å gjøre myndighetene oppmerksom på dette og eventuelt foreslå regelendringer. Det er en betingelse at dette arbeidet har sitt utspring i en vanlig rettsrådssak. Det er videre en betingelse at det rettspolitiske arbeidet ikke skal være den dominerende delen av rettsrådet. Det bør

²⁰ Endret 20.11.09

²¹ Endret 20.11.09

²² Endret 20.11.09

være et rimelig forhold mellom det arbeidet rettsrådet har medført og det arbeidet av rettspolitisk karakter som kreves godtgjort. Unntak kan bare gjøres dersom advokaten f.eks. tar opp et problem i tilknytning til en sak med grunnlag i en rekke tidligere saker. Bestemmelsen skal praktiseres med forsiktighet.

5.3 FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

Rettsbistandsloven § 11 første ledd angir alle de prioriterte sakstyper hvor fritt rettsråd gis uten behovsprøving.

§ 11 første ledd nr. 1 utlendingssaker:

Utlending som har rett til fritt rettsråd etter utlendingsloven § 42 tredje ledd, fjerde ledd første punktum og femte ledd første punktum, har krav på bistand uten behovsprøving.

Etter utlendingsloven § 42 tredje ledd har utlending som har søkt asyl rett til fritt rettsråd uten behovsprøving ved negativt vedtak fattet av Utlendingsdirektoratet. Dette gjelder ikke når utlendingen klager over bare å ha fått oppholds- og arbeidstillatelse, jf. utlendingsloven § 8 annet ledd.

Fra 01.01.05 har asylsøkere som hovedregel ikke lenger rett til fritt rettsråd i søknadsomgangen. UDI og NOAS skal ivareta asylsøkernes behov for bistand på dette stadiet. Enslige mindreårige asylsøkere og visse andre grupper har imidlertid fremdeles rett til fritt rettsråd også i søknadsomgangen.

Etter utlendingsloven § 42 femte ledd første punktum har utlending som hovedregel rett til fritt rettsråd uten behovsprøving i saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av tillatelse. Unntak gjelder i utvisningssaker som nevnt i bestemmelsens annet punktum. I øvrige saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av gitt tillatelse har utlendingen rett til fritt rettsråd både ved behandling av saken i første instans og ved en eventuell klage. Disse sakstypene er for øvrig å anse som selvstendige saker som betales i form av en egen stykkpris. Dette innebærer f.eks. at utlendingen i asylsaker hvor det fattes et selvstendig vedtak om utvisning, både har krav på fritt rettsråd for å klage på asylvedtaket og på utvisningsvedtaket.

Retten til fritt rettsråd uten behovsprøving gjelder generelt ikke ved begjæring om omgjøring av endelig forvaltningsvedtak. For nærmere detaljer om fritt rettsråd i prioriterte utlendingssaker, vises til UDIs rundskriv 2004-060. Videre vises det til stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 1 med kommentarer. Når det gjelder fritt rettsråd i andre utlendingssaker vises det til rettsbistandsloven § 11 tredje ledd og pkt. 5.5.

Spørsmål vedrørende bruk av tolk og oversettelser i utlendingssaker er nærmere omtalt i pkt. 5.2.2. og i salærforskriften spesielt § 5 fjerde ledd.

§ 11 første ledd nr. 2 a og b barnevernsaker:

Denne bestemmelsen omhandler barnevernssaker som ikke behandles av fylkesnemnda etter lov om barneverntjenester kap. 7, jf. rettsbistandsloven § 17 tredje ledd nr. 2 om rett til fri sakførsel. Bistanden gis som fritt rettsråd og salæroppgaven sendes til fylkesmannen.

Forberedelse til sak som nevnt i nr. 2 bokstav b, må anses å ha startet når den som er part i saken er blitt orientert om at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak for fylkesnemnda som angitt i barnevernloven § 7-2. Det vises for øvrig til pkt. 2.6.3. om fylkesnemndas kompetanse.

§ 11 første ledd nr. 3 erstatning for urettmessig straffeforfølgning:

For saker om erstatning etter straffeforfølgning skal fri rettshjelp uten behovsprøving bare gis på rettsrådsstadiet.²³

§ 11 første ledd nr. 4 erstatningssak mot gjerningsperson:

Voldsofre har krav på fritt rettsråd og fri sakførsel ved erstatningssøksmål mot gjerningsperson, jf. § 16 første ledd. Ved behandling av søknader i disse sakene legges til grunn den avgrensning av begrepet voldsoffer som fremgår av § 1 i lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling.

Fritt rettsråd omfatter nødvendig rådgivning og bistand til vurdering av om det skal fremmes erstatningssøksmål mot skadevolder eller til å få kravet fremmet i straffesak mot skadevolder. Det er ikke et vilkår for bistand at saken er anmeldt til politiet eller at det faktisk fremmes et erstatningskrav overfor skadevolder. Forholdet vil omfattes av bestemmelsen selv om advokatens bistand resulterer i en beslutning om ikke å fremme kravet. Det forutsettes imidlertid at advokaten innhenter relevant informasjon og foretar en reell vurdering av de erstatningsrettslige sidene av saken.²⁴

Dersom det er reist straffesak mot skadevolderen, er det en forutsetning for innvilgelse av fri sakførsel at erstatningskravet er begjært tatt med i straffesaken mot skadevolder, jf. straffeprosessloven kapittel 29, men at kravet likevel enten ikke er fremmet av påtalemyndigheten eller ikke i sin helhet er pådømt av retten.²⁵

§ 11 første ledd nr. 5 vernepliktige i førstegangstjeneste:

Vernepliktige i førstegangstjeneste har krav på både fritt rettsråd og fri sakførsel uten behovsprøving i alle saker som nevnt i rettshjelpsloven § 11 annet ledd, jf. § 16 første ledd nr. 1. Det samme gjelder sivile tjenestepliktige.

Fri rettshjelp skal imidlertid ikke gis dersom det rettslige problemet har oppstått før verneplikten begynte. For oppdrag som er påbegynt, men ikke avsluttet under førstegangstjenesten, har søkeren krav på fri rettshjelp inntil oppdraget er avsluttet. Dette gjelder likevel ikke anke over dom eller annen rettsavgjørelse.²⁶

Advokaten kan i saker vedrørende erstatning ved personskade, selv innvilge inntil 7 timer fritt rettsråd i medhold av stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 8. Dette gjelder også i saker hvor det er på det rene at Forsvaret er erstatningsansvarlig for skaden.

²³ Endret 20.04.06

²⁴ Tilføyd 20.11.09

²⁵ Endret 20.11.09

²⁶ Endret 20.11.09

Departementet finner det som hovedregel ikke rimelig at det offentlige gjennom rettshjelpsordningen dekker bistand til vernepliktige utover disse 7 timene. Nødvendig bistand ut over dette forutsettes dekket av Forsvaret som en del av erstatningsoppjøret og som en påregnelig del av det påførte erstatningsansvar. Det bør derfor kun i helt spesielle tilfelle være aktuelt å dekke disse utgiftene gjennom rettshjelpsordningen.

§ 11 første ledd nr. 6: rett for fornærmede til konsultasjon med advokat før anmeldelse²⁷

Fornærmede i saker som nevnt i straffeprosessloven § 107 a, første ledd, bokstav a) eller b), har rett til konsultasjon med advokat før forholdet anmeldes. Dersom forholdet senere anmeldes og det oppnevnes bistandsadvokat, vil dette godtgjøres som en del av bistandsadvokatoppdraget etter straffeprosessloven § 107 a. Advokatbistand som er gitt før anmeldelsen er altså dekket av bistandsadvokatordningen, såfremt forholdet senere blir anmeldt. En allerede foretatt utbetaling på grunnlag av innvilget fritt rettsråd skal derfor trekkes fra i advokatens salær oppgave til retten. Hvis forholdet ikke anmeldes, dekkes bistanden som fritt rettsråd uten behovsprøving.²⁸

I saker av denne art, hvor fornærmedes person og forklaring står sterkt, vil belastningen ved en straffesak kunne være stor. Det kan da være viktig for fornærmede å ha en nøytral og profesjonell samtalepartner, som også kan vurdere ulike juridiske aspekter ved saken, for eksempel foreldelse, bevisspørsmål mv. Advokaten skal bidra til at fornærmede selv kan vurdere om saken bør anmeldes. Derimot skal advokaten ikke vurdere straffverdigheten av den handlingen som den fornærmede har vært utsatt for, men gi den informasjon som kan ha betydning for fornærmedes avgjørelse av om forholdet skal anmeldes. Advokatens bistand vil variere i forhold til hva den fornærmede har vært utsatt for.

I forbindelse med forhold som faller inn under § 11 første ledd nr 6, vil personen ofte også ha behov for rettshjelp i forbindelse med spørsmål som relaterer seg til annet enn det rent strafferettslige f.eks. spørsmål om oppløsning av ekteskap, barnefordeling m.v. Rettshjelp til å få behandlet slike spørsmål forutsettes gitt etter de alminnelige bestemmelsene i rettshjelpsloven.

Fri rettshjelp uten behovsprøving i forbindelse med strafferettslige spørsmål skal alltid gis som fritt rettsråd, ettersom fri sakførsel er begrenset til sivile saker, jf. § 15.

§ 11 første ledd nr. 7 tvangsekteskap:

Etter straffeprosessloven § 107 a jf. straffeloven § 222, annet ledd, har ofre for tvangsekteskap rett til bistandsadvokat fra saken politianmeldes.

Rettshjelpsloven § 11 første ledd nr. 7 gjelder for de som av ulike grunner finner det vanskelig å anmelde foreldre eller andre nære slektninger for brudd på straffelovens bestemmelser om tvangsekteskap.

Uten hensyn til om forholdet anmeldes kan den enkelte ha et særlig behov for juridisk og praktisk hjelp for å komme seg bort fra en tvangssituasjon. Fri rettshjelp vil bl.a. kunne omfatte hjelp til å finne nytt bosted, få adressesperre, navneendring og

²⁷ Endret 01.07.08

²⁸ Endret 20.11.09

voldsalarm. Rådgivning ved vurdering av anmeldelse dekkes etter § 11 første ledd nr 6, videre bistand etter § 11 første ledd nr 7.²⁹

Tilbudet avgrenses mot den bistand som følger av straffeprosessloven § 107 a. Dette innebærer at advokatbistand som ytes etter anmeldelsestidspunktet ikke dekkes. Hvis forholdet senere blir anmeldt, dekkes advokatbistanden i medhold av straffeprosessloven § 107 a. En allerede foretatt utbetaling på grunnlag av innvilget fritt rettsråd skal derfor trekkes fra i advokatens salær oppgave til retten.

Det presiseres at retts hjelp kun er et supplement til den rollen andre instanser har i arbeidet mot tvangsekteskap, jf. Innst. O. nr. 43 (2004-2005) side 8. Organisasjoner som Selvhjelp for innvandrere og flyktninger og Røde Kors Internasjonale senter yter også bistand i denne type saker. Tilsvarende gjelder offentlige instanser som politi og folkeregister m.v. Det er imidlertid ikke ønskelig at den som presses til å inngå ekteskap eller som allerede er tvunget til å gifte seg, selv skal måtte lete seg frem i et mangfoldig hjelpetilbud. I enkelte tilfeller vil det være forbundet med stor risiko om den som er utsatt for tvangsekteskap på egen hånd skulle foreta de praktiske handlinger som er nødvendig i den situasjonen vedkommende er i. En advokat med kompetanse på området vil kunne opptre som en viktig rådgiver og koordinator for den saken gjelder.

Advokatbistand i forbindelse med andre problemstillinger, herunder oppløsning av tvangsekteskapet, barnefordeling og lignende faller utenfor det særskilte tilbudet, jf også definisjonen av begrepet tvangsekteskap i straffeloven. Søknad om fri retts hjelp i slike saker skal derfor behandles etter de alminnelige regler i retts hjelpsloven.

5.4 FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

5.4.1 Generelt

Etter retts hjelpsloven § 11 annet ledd gis fritt rettsråd til den som fyller de økonomiske vilkårene for fri retts hjelp, jf. kap. 3, og som har behov for juridisk bistand innenfor de sakfeltene som positivt er nevnt i bestemmelsen.

Før det tas stilling til om det skal gis fritt rettsråd etter § 11 annet ledd, skal det imidlertid alltid foretas en vurdering etter § 5. Dette fordi det er en absolutt forutsetning at bistanden ikke dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte. Retts hjelpslovens subsidiære karakter kan således medføre at bistanden/utgiftene ikke dekkes etter retts hjelpsloven selv om saken etter sin art faller inn under de sakfeltene som positivt er nevnt i loven. Dette vil f.eks. være tilfelle i personskadesaker for NPE og søknader om rettferdsvederlag fra staten, jf. pkt. 5.4.2. Lovens § 5 er nærmere omtalt i pkt. 2.2.

Hvis bistanden ikke dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte, saksforholdet er positivt nevnt i § 11 annet ledd og søker oppfyller de økonomiske vilkårene, skal det i utgangspunktet gis fritt rettsråd etter den stykkprissatsen som gjelder, uten at det foretas en nærmere rimelighetsvurdering.

Dersom det viser seg at bistanden blir mer omfattende, slik at det er behov for å søke om fritt rettsråd utover gjeldende stykkprissats, skal det imidlertid foretas en

²⁹ Endret 01.07.08

vurdering av om det er dokumentert å foreligge særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, jf. rettshjelpsforordningen § 3-5 og pkt. 5.6. Ved salærfastsettelsen skal det i slike tilfeller dessuten skje en rimelig- og nødvendighetsvurdering ved salærfastsettingen etter salærforskriften § 7, jf. pkt 5.6 om salærfastsettelsen.

5.4.2 De enkelte sakstypene

§ 11 annet ledd nr. 1 saker om familie og barn:

Bestemmelsen gjelder i saker etter ekteskapsloven, skifteloven annen del, jf. kap. 4 og barneloven kap. 5, 6, 7 og 8, herunder saker om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring. Barnelovens kap. 8 som omhandler barnebidrag er ved en feil falt ut av lovteksten. Dette innebærer ingen endring i rettstilstanden og feilen vil bli rettet opp så snart som mulig.

I bidragssaker og i saker vedrørende søknader om separasjon og skilsmisse gis det som hovedregel ikke fritt rettsråd, fordi det i slike saker ikke vil være behov for juridisk bistand utover den veiledning det offentlige gir i kraft av sin opplysnings- og veiledningsplikt, jf. rettshjelpsloven § 1 og § 5 om lovens subsidiære karakter. Helt unntaksvis kan det tenkes saker hvor det er behov for juridisk bistand utover det fylkesmannen selv kan gi, for eksempel dersom behandlingen av søknaden reiser særlig kompliserte juridiske spørsmål eller dersom søker er særlig ressurs svak eller befinner seg i en tvangssituasjon.³⁰

Norsk lovgivning som omhandler ekteskap og ektefeller gjelder tilsvarende for registrert partnerskap og registrerte partnere, jf. lov av 30.4.1993 nr. 40 om registrert partnerskap § 3 annet ledd. Rettshjelpsloven § 11 annet ledd nr. 1 og § 16 annet ledd gjelder dermed også ved partnerskap.

§ 11 annet ledd nr. 2 opphør av husstandsfellesskap:³¹

Det følger av bestemmelsen at fri rettshjelp kan gis i saker etter lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører. Bestemmelsen ble inntatt ved sist revisjon av rettshjelpsloven og trådte i kraft fra 1. september 2006. Hensikten med denne nye bestemmelsen var å kodifisere praksis som likstilte samboere med ektefeller med hensyn til muligheten for å få fri rettshjelp i forbindelse med økonomisk oppgjør etter endt samliv. Det vises i denne sammenheng til forarbeidene som omtaler dette nærmer (Ot.prp. nr.91 (2203-2004) bl.a side 31).

Det er bare saker som omfattes av lovens anvendelsesområde/definisjon som kan gi rett til fri rettshjelp etter denne bestemmelsen. Husstandsfellesskapsloven regulerer felleseieskifte i forbindelse med ugift samliv og gjelder i saker om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører. Etter loven § 1 gjelder den i saker når to eller flere ugifte personer over 18 år har bodd sammen i en husstand, og husstandsfellesskapet opphører ved at en av dem dør, eller ved at husstandsfellesskapet

³⁰ Endret 01.01.08

³¹ Endret 01.07.07

opphører på annen måte enn ved død. Det går videre frem at loven bare gjelder når partene har bodd sammen i minst to år, eller de har, har hatt eller venter barn sammen.

Rettshjelpslovens § 11 annet ledd nr. 2 skal avgrenses på samme måte. Det vil si at alle saker som gjelder felleseieskifte av bolig og innbo ved opphør av husstandsfellesskapet for persongruppen som defineres i Husstandsfellesskapsloven § 1 omfattes. Det er altså ikke nødvendig at de enkelte bestemmelsene i loven faktisk kommer til anvendelse i det konkrete tilfellet eller at noen av partene oppnår de nærmere bestemte rettigheter som denne loven tildeler. Det kan for eksempel godt tenkes at man ved selve skifte helt eller delvis anvender sameieloven eller andre lover for selve fordelingen. Det avgjørende blir om saken som sådan omfattes av de tilfeller som defineres i loven § 1.

§ 11 annet ledd nr. 3 personskadeerstatning:

Med personskade skal forstås både fysisk og psykisk skade på person. Begrepet ”personskade” omfatter både skader som har en psykisk årsaksside og en psykisk følgeside. En personskadesak er å anse som kun en sak selv om det med bakgrunn i skaden rettes krav mot flere, se kommentarene til stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 8. Bestemmelsen omfatter ikke trygdesaker.

Det er ikke tilstrekkelig for at en sak skal anses som en personskadesak at søker hevder å være påført en slik skade. Det kreves en viss dokumentasjon for at skade foreligger, i form av legeattest eller annen sakkyndig uttalelse. Ved en søknad om fritt rettsråd vil den omsøkte bistanden ta sikte på å avklare om de øvrige grunnvilkårene for erstatning foreligger, og det kan derfor ikke kreves ytterligere dokumentasjon på dette stadiet. For at saken skal godtgjøres som en personskadesak forutsettes det imidlertid at advokaten innhenter relevant informasjon og foretar en reell vurdering av de erstatningsrettslige sidene ved saken. Det er ikke et absolutt vilkår at det faktisk blir fremmet et erstatningskrav. Se pkt. 6.4.2 om dokumentasjon ved søknad om fri sakførsel.³²

Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) behandler saker vedrørende feilbehandling på sykehus og i den kommunale primærhelsetjenesten. Vedtak som er truffet av sekretariatet kan klages inn for pasientskadenemnda. Som andre forvaltningsorgan gir NPE vanligvis ikke dekning for advokatbistand. NPE kan imidlertid, enten under saksbehandlingen eller som en del av det endelige erstatningsoppgjøret, bestemme at sakskostnader skal dekkes.

Rettshjelpslovens § 5 om lovens subsidiære karakter innebærer at det alltid skal søkes NPE om dekning av utgiftene til advokatbistand, jf. pkt.5.4.1 og pkt. 2.2. Når NPE har avslått å dekke utgifter til advokatbistand, vil det ikke være aktuelt å innvilge fri retts hjelp etter § 11 annet ledd nr. 3. Se pkt. 6.4.2 for så vidt gjelder fri sakførsel ved rettslig overprøving av pasientskadenemndas vedtak.

Ved søknad om rettsferdsvederlag har det enkelte fagdepartement og sekretariatet for Utvalget for rettsferdsvederlag plikt til å sørge for at saken blir tilstrekkelig opplyst før den fremmes for utvalget, jf. forvaltningsloven § 17. Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt vil dermed i alminnelighet erstatte behovet for juridisk bistand i slike

³² Tilføyd 20.11.09

saker, jf. rettshjelpslovens § 5 om lovens subsidiære karakter. Det er for øvrig som hovedregel ikke behov for juridiske kunnskaper eller juridisk bistand for å fremme en søknad om billighetserstatning, jf. § 1.³³

Hvor søker pga fysiske eller psykiske lidelser absolutt ikke har forutsetninger for å søke selv, og heller ikke har nærstående eller andre som kan bistå med dette, vil det likevel helt unntaksvis kunne være nødvendig med advokatbistand for å søke om rettfærdsvederlag.³⁴

Når det gjelder dekning av utgifter til sakkyndig erklæring vises det til pkt. 5.2.3.

§ 11 annet ledd nr. 4 oppsigelse i husleieforhold:

Det er bare saker om oppsigelse eller utkastelse fra bolig som leietakeren bebor som omfattes av bestemmelsen, herunder slike saker for husleietvistutvalget. I andre husleiesaker føres en restriktiv praksis, jf. § 11 tredje ledd. Dette gjelder bl.a. i tvister om depositum samt i andre saker der det primært dreier seg om et pengekrav, jf. pkt. 5.5.

§ 11 annet ledd nr. 5 stillingsvernssaker etter arbeidsmiljøloven³⁵:

Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø av 4. februar 1977 nr. 4 (arbeidsmiljøloven) er opphevet, og erstattet med lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern (arbeidsmiljøloven) med virkning fra 1. januar 2006. Lovendringen medførte ingen realitetsendring av hvilke sakstyper som anses prioriterte etter rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5, jf § 16 annet ledd. Det er således bare arbeidsrettssaker etter tidligere arbeidsmiljølov §§ 61-66 slik denne lød før 1. januar 1996 som er omfattet av rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5.³⁶

Saker etter arbeidsmiljøloven om et arbeidsforhold består eller om erstatning i forbindelse med opphør av et arbeidsforhold, vil være omfattet av rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5. I praksis er det også lagt til grunn at rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5 også gjelder for arbeidstakere i virksomheter som er unntatt fra arbeidsmiljøloven i medhold av arbeidsmiljøloven § 1-2 annet ledd. Sakstypene som dekkes etter bestemmelsen omfatter bl.a. saker om oppsigelse, uavhengig av grunnlag eller opphørsform. Bestemmelsen omfatter også de såkalte "endringsoppsigelsene", dvs. tilfeller der det skjer en vesentlig endring av arbeidsforholdet, som i rettspraksis er likestilt med ordinære oppsigelser etter arbeidsmiljøloven. Videre vil saker om avskjed, saker om lovligheten av midlertidig tilsetning, og saker om erstatning for urettmessig oppsigelse eller avskjed omfattes.

§ 11 annet ledd nr. 6 voldsoffererstatning:

³³ Endret 20.11.09

³⁴ Endret 20.11.09

³⁵ Endret 20.04.06 og 20.11.09

³⁶ For informasjon om hvilke bestemmelser i *arbeidsmiljøloven av 2005* som erstatter §§ 61-66 i *arbeidsmiljøloven av 1977* vises det til lovspeil utarbeidet av Direktoratet for arbeidstilsynet.

Fornærmede har etter straffeprosessloven § 107 c rett til bistand i forbindelse med en søknad om voldsoffererstatning fra staten, jf. Rt. 1996 s.293 og Rt. 1999 s.254, jf. Ot.prp. nr. 33 (1993-1994) s. 36. Dette antas også å omfatte bistand i forbindelse med en eventuell klage over avslag på søknad om voldsoffererstatning. Rettshjelpsloven kommer derfor ikke til anvendelse i slike tilfeller, jf. lovens § 5.

I de tilfeller hvor voldsofferet ikke har bistandsadvokat har vedkommende rett til fritt rettsråd for å fremme en søknad om voldsoffererstatning. Bestemmelsen gjelder både søknad til Kontoret for voldsoffererstatning og klage til Erstatningsnemnda for volds ofre.

§ 11 annet ledd nr. 7 klagesaker etter folketrygdloven § 21-12:

For å ha rett til fritt rettsråd etter denne bestemmelsen må søker være part i en klagesak. Bistand til å søke om trygd, eventuelt til å vurdere om et vedtak skal påklages, faller utenfor dekningsområdet. Det vises til at trygdemyndighetene både har veilednings - og opplysningsplikt i trygdesaker, jf. rettshjelpsloven § 5 og pkt. 2.2 om lovens subsidiære karakter. Rett til bistand etter denne bestemmelsen gjelder heller ikke ved begjæring om omgjøring av endelig forvaltningsvedtak.

All bistand i trygdesaker, unntatt anke til Trygderetten, jf. § 17 første ledd, gis som fritt rettsråd.

Etter folketrygdloven kap. 15 har enslig mor eller far rett til visse ytelser. Dersom en enslig mor flytter sammen med en person som ikke kan utelukkes å være faren til barnet, jf. folketrygdloven § 15-5 tredje ledd, vil retten til ytelsene falle bort med mindre moren sannsynliggjør at vedkommende mann ikke kan være far til barnet. Den mest praktiske måten å sannsynliggjøre dette på, er ved en DNA-analyse som viser at vedkommende ikke er far til barnet. En sak etter folketrygdlovens § 15-5 tredje ledd likestilles med en klage i trygdesak, dvs. at mor har krav på fritt rettsråd dersom trygdekontoret anfører at trygderettigheter etter kap. 15 skal opphøre. Når det gjelder fritt rettsråd i andre farskapssaker vises det til pkt. 5.5.

Utgifter til DNA-analyse anses som vesentlige og nødvendige i slike tilfeller, og kan derfor dekkes etter rettshjelpsloven § 14 annet ledd, jf. pkt. 5.2.2. Det er også her en forutsetning at de økonomiske vilkårene er oppfylt. Utgiftene til DNA-analyse kan dekkes selv om det for øvrig ikke er innvilget fritt rettsråd.

5.5 SAKLIG DISPENSASJON I UPRIORITERTE FRITT RETTSRÅDSSAKER

5.5.1 Generelt

Etter rettshjelpsloven § 11 tredje ledd kan det unntaksvis gis fritt rettsråd dersom de økonomiske vilkårene er oppfylt, jf. kapittel 3. Tilsvarende bestemmelse gjelder for fri sakførsel, jf. § 16 tredje ledd og pkt. 6.5. De eksemplene og retningslinjene som er gitt for saklig dispensasjon i uprioriterte fritt rettsrådssaker gir veiledning også for saklig dispensasjon i uprioriterte fri sakførselssaker og motsatt.

Bestemmelsen i § 11 tredje ledd innebærer en betydelig innsnevring i adgangen til å innvilge fritt rettsråd i andre saker enn de som er positivt nevnt i første og annet ledd. Utgangspunktet er at det som regel ikke skal gis fritt rettsråd i andre saker, med mindre saken objektivt sett berører søker i særlig sterk grad. Dette vilkåret innebærer at det ikke er tilstrekkelig at søker selv mener å ha et problem av denne karakteren.

Det stilles krav om at saken mer allment kan antas å berøre folk personlig i særlig sterk grad. Som veiledning skal det ses hen til likhetstrekk med sakstypene som er nevnt i loven.

Ved vurderingen etter § 11 tredje ledd kan det også ses hen til den økonomiske verdi som er omtvistet. Rene bagatellsaker kan normalt ikke anses objektivt sett å berøre folk i særlig stor grad. Videre vises det til nødvendighetskriteriet i lovens § 1 som tilsier at det bør ses hen til søkerens personlige ressurser og muligheter for å ivareta egne interesser, herunder om motparten er sterk, f.eks. det offentlige eller en større organisasjon.

5.5.2 Aktuelle sakstyper

Dersom en person står i reell fare for å miste den **bolig** han bebor, vil saken objektivt sett berøre vedkommende i særlig sterk grad. Det er i praksis lagt til grunn at det kan innvilges en stykkpris på 5 timer fritt rettsråd i slike saker, jf. rettshjelpsforskriften § 3-4 siste punktum.

Rettslige problemer som utspringer f.eks. fra **forretningsforhold, næringsvirksomhet, yrkesutøvelse, faste eiendommers rettsforhold, tingskader og kjøp og salg**, vil som den klare hovedregel ikke gi grunnlag for fritt rettsråd. Saker som dette kan gå sterkt inn på folk, men objektivt sett kan man ikke si at slike saker berører folk flest så sterkt personlig at det er grunn for det offentlige til å prioritere rettshjelp i slike saker.

I saker som har sitt utspring i **forretningsforhold og næringsvirksomhet** skal det føres en meget restriktiv praksis. I slik virksomhet vil det regelmessig oppstå behov for juridisk bistand. Utgifter til slik bistand må anses som en naturlig og påregnelig omkostning ved virksomheten, som det ikke er rimelig at det offentlige yter støtte til. Det er lagt til grunn at enkeltmannsforetak og jord- og skogbruksvirksomhet faller inn under nevnte praksis.

Det skal også føres en meget streng praksis med hensyn til å yte bistand i alle saker som gjelder **kjøp og salg**. I slike tilfeller anses søkeren å ha akseptert en risiko ved å inngå en avtale

Det skal videre føres en restriktiv praksis med hensyn til bistand i **gjeldssaker**. Normalt skal en søknad om gjeldsordning etter gjeldsordningsloven kunne gjennomføres uten advokatbistand. Det fremgår av gjeldsordningsloven 17.7.1992 nr. 99 at namsmannen har både veilednings- og undersøkelsesplikt i saker vedrørende gjeldsforhandling, jf. rettshjelpsloven § 5 om lovens subsidiære karakter.

Søknad om fritt rettsråd for å fremme en søknad om **rettferdsvederlag** fra staten, behandles etter rettshjelpsloven § 11 annet ledd nr. 3 dersom søknaden gjelder erstatning for personskade. Andre sakstyper behandles etter rettshjelpsloven § 11 tredje ledd. I begge tilfeller vil det som hovedregel ikke være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1. Det som fremgår av pkt. 5.4 om rettferdsvederlag ved personskade gjelder tilsvarende her.

I **barnevernsaker** som ikke faller inn under § 11 første ledd nr. 2, jf. pkt. 5.3 kan fritt rettsråd innvilges etter en konkret vurdering av om saken objektivt sett berører søker i særlig grad. Det skal ses hen til sakens eventuelle likhetstrekk med de saker som faller inn under § 11 første ledd nr. 2. Det bør også ses hen til likhetstrekk med de saker som behandles etter lov om barneverntjenester kap. 7, jf. § 17 tredje ledd nr. 2.

Barnevernsaker er i utgangspunktet av stor betydning for den enkelte, og slike saker vil ofte anses å objektivt sett berøre søker i særlig grad. For at det skal være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1, herunder rimelig at det offentlige dekker utgiftene, må det imidlertid ha oppstått en konfliktsituasjon mellom foreldrene/foresatte og barneverntjenesten. Konflikten må være av en slik art at foreldrene må antas å ha behov for advokatbistand for å få løst problemet. Det skal i den forbindelse legges vekt på hvor alvorlig inngrep det er tale om samt den enkelte parts mulighet for selv å ivareta sine interesser. Dersom søkers psykiske, fysiske eller sosiale forhold er ekstraordinært vanskelige, vil dette kunne være et argument for å innvilge søknaden. Det er også av betydning om advokatens bistand kan medvirke til eller har vært medvirkende til at partene er kommet frem til en minnelig ordning, slik at man unngår å få saken brakt inn for fylkesnemnda. Det vil i denne forbindelse kunne være aktuelt å innhente opplysninger fra den kommunale barneverntjenesten.

Andre **farskapssaker** enn de som relaterer seg til en trygdesak, jf. pkt. 5.4 om fritt rettsråd i trygdesaker, behandles etter § 11 tredje ledd og § 16 tredje ledd. På bakgrunn av det offentliges rolle i disse sakene samt sikkerheten ved DNA-analyser, anses det som hovedregel ikke nødvendig med juridisk bistand i saker om farskap, jf. rettshjelpsloven § 1. Det vises til at sakene er relativt enkle å behandle for domstolen og at det er domstolen som skal sørge for at det rekvireres DNA-tester av partene. Saken avgjøres så på grunnlag av de testene domstolen har rekvirert. Det følger for øvrig av barneloven § 25 første ledd at retten kan avsi dom i farskapssak uten hovedforhandling når en DNA-test enten utpeker en mann som far eller viser at han ikke kan være far til barnet. På denne bakgrunn skal det føres en meget restriktiv praksis med hensyn til å innvilge fritt rettsråd i farskapssaker.

I **utlendingssaker** som ikke faller inn under § 11 første ledd nr. 1 kan fritt rettsråd i utgangspunktet innvilges etter unntaksbestemmelsen i tredje ledd. Det føres imidlertid en restriktiv praksis i slike saker.

I saker om **familegjenforening** anses det normalt ikke nødvendig med advokatbistand, idet det som hovedregel skal søkes om gjenforening fra hjemlandet og vedkommende norske ambassade eller utenriksstasjon vil kunne gi nødvendig veiledning. I de tilfellene der det er anledning til å søke fra Norge, vil Utlendingsdirektoratet kunne yte den veiledning og bistand som måtte være nødvendig.

I saker om **oppholdstillatelse og/eller arbeidstillatelse** føres det også en restriktiv praksis, idet det normalt ikke anses som nødvendig med advokatbistand, jf. § 1. At saken er av stor betydning for den enkelte, vil i seg selv ikke være tilstrekkelig til at søknaden om rettshjelp innvilges.

Etter utlendingsloven § 42 femte ledd annet punktum faller **utvisning som følge av straffbare forhold** utenfor dekningsområdet for § 11 første ledd nr. 1. Det vil i disse sakene variere hvor sterkt saken objektivt sett berører vedkommende utlending, bl.a. avhengig av hvilken hjemmel som benyttes for utvisningen. Dersom den som skal utvises har spesielt sterk tilknytning til landet, kan det unntaksvis gis fritt rettsråd, jf. § 11 tredje ledd og stykkprisforskriften § 5 fjerde ledd.

Bistand til **fornærmede i straffesaker** omfattes i utgangspunktet av politiets veilednings- og opplysningsplikt og/eller straffeprosesslovens bestemmelser om rett til bistandsadvokat, jf. § 5. Anmeldelse til politiet vil en fornærmet vanligvis selv kunne inngi. Fritt rettsråd til å påklage en henleggelsesbeslutning til overordnet

påtalemyndighet kan gis etter § 11 tredje ledd. Den fornærmede vil normalt ikke ha behov for bistand ut over dette. Se dog § 11 første ledd nr. 6 og 7.

Det føres en meget restriktiv praksis for så vidt gjelder fri rettshjelp til saksøkeren i **private injuriersaker/private straffesaker**. Slike saker anses ikke å berøre søker personlig i tilstrekkelig stor grad. For saksøkte kan det stille seg noe annerledes, men også her føres det en meget streng praksis.

I saker om **inndragning og beslag av førerkort** etter vegtrafikkloven § 33 skal det føres en meget restriktiv praksis med hensyn til å innvilge fritt rettsråd, idet det normalt ikke vil være nødvendig med advokatbistand i denne typen saker, jf. rettshjelpsloven § 1. Blir saken brakt inn for retten, gjelder reglene om forsvareroppnevning i straffeprosessloven, jf. rettshjelpsloven § 5.

Saker om **benådning av domfelte**, jf. Grunnloven § 20, anses normalt å kunne fremmes uten advokatbistand, jf. §§ 1 og 5. Det må foreligge særlige forhold omkring benådningssaken før det kan anses rimelig at det offentlige betaler for advokatbistanden. Slike forhold vil være at søkerens psykiske, fysiske eller sosiale forhold er ekstraordinært vanskelige eller at det foreligger et ekstraordinært motsetningsforhold mellom søkeren og fengselsmyndighet/fengselslegen eller annen myndighet som ellers kunne bistått domfelte på en tilfredsstillende måte, jf. rettshjelpsloven § 5 om lovens subsidiære karakter og pkt 2.2.6.

5.6 INNVILGELSE OG SALÆRFESTSETTING

Spørsmålet om hvem som har kompetanse til å innvilge fritt rettsråd er behandlet i pkt. 2.6.1. I det følgende gis en nærmere redegjørelse for innvilgelsesprosessen og salærfestsetting i fritt rettsrådssaker.

Rettshjelpsforskriften § 3-2 gir advokaten eller rettshjelperen adgang til selv å innvilge fritt rettsråd i saker som nevnt i § 11 første og annet ledd, dvs. i prioriterte saker. Forutsetningen er at søkeren oppfyller de økonomiske vilkårene for fritt rettsråd, jf. rettshjelpsforskriften § 1-1.

Dersom advokaten/rettshjelperen er i tvil om saken faller inn under § 11 første eller annet ledd, skal vedkommende ta kontakt med fylkesmannen før saken avgjøres. Advokaten må også på forhånd søke fylkesmannen om fritt rettsråd dersom søkeren ikke oppfyller inntekts- og formuesgrensene. Tilsvarende gjelder ved spørsmål om dekning av partens egne utgifter og dekning av annen sakkyndig bistand, jf. forskriften §§ 3-1 og 3-3. Det presiseres at det også skal søkes fylkesmannen om fritt rettsråd i de tilfellene hvor boligens verdi utgjør en formuesoverskridelse. Samtykke bør generelt søkes innhentet snarest mulig og før utgiften påløper.

Fritt rettsråd som innvilges av advokat eller rettshjelper er med hensyn til salær begrenset til de fastsatte stykkpriser etter stykkprisforskriften, og ellers til en stykkpris på 7 timer, jf. rettshjelpsforskriften § 3-4 og stykkprisforskriften § 5 annet og tredje ledd. Bestemmelsen i § 3-4 innebærer at en advokat eller rettshjelper aldri kan innvilge fritt rettsråd utover stykkpris. Utgangspunktet er at stykkprisen skal være tilstrekkelig til å dekke nødvendig juridisk arbeid i en gjennomsnittlig sak. Det vil således som hovedregel ikke være nødvendig, jf. rettshjelpsloven § 1, med juridisk bistand utover stykkprisen.

Dersom det faktiske samlede timeforbruket i saken er eller vil bli over det dobbelte av fastsatt stykkpris, kan advokaten eller rettshjelperen søke fylkesmannen om en

utvidelse av fritt rettsrådsbevillingen, jf. forskriften § 3-5. Bestemmelsen gjelder både i prioriterte og uprioriterte saker dvs. både i saker hvor advokaten kan egeninnvilge og i saker hvor det må søkes fylkesmannen om fritt rettsråd, jf. nedenfor. En søknad om utvidelse kan fremmes både før rettsrådet ytes og etter at saken er påbegynt. I praksis vil det være naturlig å søke om en utvidelse på det tidspunktet advokaten kan dokumentere at det arbeidet som dekkes av stykkprissatsen ikke strekker til.

Det er advokaten som skal godtgjøre at det foreligger slike særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en timebruk over det dobbelte av stykkprissatsen. Fylkesmannen skal på bakgrunn av advokatens redegjørelse vurdere om det foreligger slike særlige omstendigheter. I vurderingen skal det legges vekt på sakens omfang og kompleksitet samt om søkerens psykiske, fysiske eller sosiale forhold medfører at det tar lenger tid enn normalt å yte nødvendig juridisk bistand. I saker som bærer klart preg av krangel eller kverulering fra søkers side og i saker hvor søker selv er skyld i konflikten eller ikke har medvirket til å finne en rimelig løsning, anses det ikke å foreligge slike særlige omstendigheter som gir grunnlag for å utvide rettsrådsbevillingen.

Dersom fylkesmannen kommer til at det ikke er godtgjort å foreligge særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, skal søknaden avslås. I motsatt fall gis en generell utvidelsesfullmakt, dvs. en blankofullmakt som i fri sakførselssaker. Det faktum at det gis en generell fullmakt innebærer ikke at det er anledning til å bruke et ubegrenset antall timer fritt rettsråd. Ved innsending av arbeidsoppgaven fastsettes salæret etter salærforskriften § 7, dvs. at det kun er rimelig og nødvendig arbeid som dekkes av det offentlige. Dette skal inntas og fremgå uttrykkelig av fylkesmannens innvilgelsesvedtak.

Når advokaten og rettshjelperen ikke kan egeninnvilge fritt rettsråd, avgjøres søknad om fritt rettsråd alltid av fylkesmannen, jf. forskriften § 3-1. Dette gjelder i uprioriterte saker, saker hvor inntekts- og formuesgrensen er overskredet og i saker hvor det søkes om dekning av bestemte utgifter, jf. rettshjelpsloven § 11 tredje og fjerde ledd og § 14 annet og tredje ledd. Fylkesmannen kan i tillegg innvilge fritt rettsråd i saker etter § 11 første og annet ledd. Dette er imidlertid mindre praktisk pga. advokatenes egeninnvilgelsesadgang.

Fylkesmannens innvilgelsesadgang i saker hvor inntekts- og formuesgrensene er oppfylt skal også i utgangspunktet begrenses til innvilgelse av stykkpris i første omgang, jf. forskriften § 3-4. Det vanlige vil derfor være at fylkesmannen først fatter et eget vedtak om innvilgelse av fritt rettsråd inntil stykkprissatsen, for deretter eventuelt å fatte et nytt vedtak om utvidelse av bevillingen. Dersom det søkes om en utvidelse før det er fattet vedtak om stykkpris, kan fylkesmannen fatte et samlet vedtak i saken. Det vil imidlertid ofte være vanskelig å dokumentere behovet for en utvidelse på et så tidlig stadium i saken, jf. ovenfor om kravet til en utfyllende begrunnelse for utvidelsen.

I tilfeller hvor det søkes fylkesmannen om dispensasjon fra de økonomiske vilkår og slik dispensasjon innvilges, skal det gis en generell bevilling uten begrensning i antall timer, dvs. en blankofullmakt. Tilsvarende gjelder når det søkes om fritt rettsråd i utlandet, jf. rettshjelpsloven § 12. Det faktum at det gis en generell fullmakt innebærer ikke at det er anledning til å bruke et ubegrenset antall timer fritt rettsråd. Ved innsending av arbeidsoppgaven fastsettes salæret etter salærforskriften § 7, dvs. at det kun er rimelig og nødvendig arbeid som dekkes av det offentlige. Dette skal inntas og fremgå uttrykkelig av fylkesmannens innvilgelsesvedtak. I innvilgelsesvedtaket kan

det også opplyses om antall timer som vanligvis vil bli godskrevet i den aktuelle sakstype. Når det gjelder vilkår for økonomisk dispensasjon vises det til punkt 3.4.

For så vidt gjelder selve salærfastsettingen, vises det generelt til forskrift om salær fra det offentlige til advokater m.v. (salærforskriften) og forskrift om salær fra det offentlige til advokater m.fl. etter faste satser ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkprisforskriften).

I fritt rettsrådssaker fastsettes salæret av fylkesmannen, jf. salærforskriften § 4.

Når rettsrådet er avsluttet, sender advokaten arbeidsoppgave og egenandelserklæring til fylkesmannen. Det er utarbeidet eget skjema for arbeidsoppgave og salærfastsetting, jf. salærforskriften § 5.

I de tilfellene hvor salærfastsetting skjer etter reglene i stykkprisforskriften skal det ikke foretas en vurdering av antall timer. Når salærfastsetting skjer etter salærforskriften, jf. rettshjelpsforskriften § 3-5, skal imidlertid fylkesmannen vurdere om den oppgitte arbeidstid er rimelig og nødvendig i saken, jf. salærforskriften § 7.

Fylkesmannen har adgang til straks å anvise til utbetaling det salær som er godkjent før klagefristen er ute eller klagebehandlingen er avsluttet (det ikke omstridte beløp), jf. salærforskriften § 6 annet ledd. Tas advokatens klage til følge, vil det måtte foretas etterbetaling av det overskytende.

5.7 OMGJØRING

En advokats innvilgelse av fritt rettsråd med inntil fastsatt stykkpris etter stykkprisforskriften eller stykkpris på 7 timer med hjemmel i rettshjelpsloven § 11 første og annet ledd jf. rettshjelpsforskriften § 3-2 og 3-4, er å anse som et enkeltvedtak, jf. forvaltningsloven § 2. Av dette følger at overordnet forvaltningsorgans omgjøringsadgang til skade for den som har fått et begunstigende vedtak krever særskilt hjemmel.

Da rettshjelpsloven ikke har egne regler om omgjøring av vedtak til skade for en part, vil forvaltningsloven § 35 komme til anvendelse. Det er særlig alternativet i første ledd bokstav c som har praktisk interesse i relasjon til en advokats innvilgelse av fritt rettsråd. Forvaltningsloven § 35 første ledd, bokstav c krever at det skal foreligge et ugyldig vedtak for at det kan omgjøres til skade for den vedtaket retter seg mot.

Advokatene kan bare innvilge fri rettshjelp dersom vilkårene i rettshjelpsloven er oppfylt. Dersom en advokat har innvilget en søknad om fritt rettsråd, må vedtaket anses ugyldig dersom formues- eller inntektsgrensene i rettshjelpsforskriften § 1-1 er overskredet, eller dersom advokaten har innvilget bistand for sakstyper hvor han mangler kompetanse, jf. § 11 første og annet ledd og rettshjelpsforskriften § 3-2. En innvilgelse må også anses ugyldig hvis det tidligere er innvilget stykkpris i samme sak for samme forhold eller dersom advokaten har basert vedtaket på uriktige opplysninger om at det ikke tidligere er innvilget fritt rettsråd i samme sak.

Videre vil en advokats innvilgelse være ugyldig dersom vedtaket strider mot rettshjelpslovens § 5 dvs. at bistanden helt klart dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte. Advokaten har i slike tilfeller ikke hjemmel til å innvilge fritt rettsråd dvs. at et vedtak som strider mot rettshjelpsloven § 5 lider av en materiell kompetansemangel og således er ugyldig. Dette vil i praktisk særlig gjelde i saker som

kan behandles av Norsk Pasientskadeerstatning Stortingets utvalg for rettfærdsvederlag og hvor det foreligger en privat forsikring³⁷.

6 FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR

6.1 REGLENES VIRKEOMRÅDE

Fri rettshjelp i sivile saker for de alminnelige domstolene (unntatt forliksrådet), særdomstolene og visse forvaltningsorganer, gis som fri sakførsel eller fritak for rettsgebyr jf. rettshjelpsloven § 15. Som særdomstoler regnes de domstoler som er nevnt i domstoloven § 2, samt arbeidsretten.

Rettshjelp i skiftesaker som behandles av retten, vurderes som fri sakførsel uavhengig av om saken er overført i søksmåls former. Tilsvarende gjelder for saker om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring.

Bistand i straffesaker gis ikke som fri sakførsel, men behandles etter rettshjelpsloven § 11 tredje ledd og § 12 annet ledd. Bistand i utlandet gis også alltid som fritt rettsråd, jf. § 4 annet ledd siste punktum og § 12 annet ledd. Dette gjelder både for sivile saker og straffesaker i utlandet.

Når det gjelder bistand i forbindelse med anke til Trygderetten, vil bistand til en trygdet som vurderer å anke, falle inn under fritt rettsråd, jf. rettshjelpsloven § 11 tredje ledd. Se også pkt. 5.4.2. Dersom anken blir fremmet, vil bistand i forbindelse med ankeerklæringen og ankebehandlingen falle inn under fri sakførselsbevillingen, jf. § 17 første ledd. Tilsvarende vil arbeid fra og med innsendelse av klage til kontrollkommisjonen, jf. rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 3, falle inn under fri sakførsel.

Saker som behandles av fylkesnemnda for sosiale saker jf. rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 1 anses som fri sakførsel fra det tidspunktet saken er oversendt fylkesnemnda til behandling. Arbeid med utferdigelse av klage til fylkesnemnda dekkes i utgangspunktet av fri sakførselsbevillingen som forberedende arbeid. Tilsvarende gjelder begjæring om endring av et tidligere tvangsvedtak. For nærmere detaljer vises det til pkt. 2.6.3 om fylkesnemndas kompetanse til å innvilge fri sakførsel.

6.2 HVA FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR OMFATTER

Rettshjelpsloven §§ 22 og 24 angir hva som omfattes av en bevilling til henholdsvis fri sakførsel og fritak for rettsgebyr. Fritak for rettsgebyr kan enten inngå som en del av en bevilling til fri sakførsel eller gis som en selvstendig fri rettshjelpsytelse, jf. § 15. Punktene 6.2.1 til og med 6.2.8 omhandler fri sakførsel generelt, mens pkt. 6.2.9 gjelder spesielt for fritak for rettsgebyr.

6.2.1 Salær til prosessfullmektig.

Fri sakførsel omfatter hel eller delvis dekning av salær til prosessfullmektig. Bevillingen gjelder som hovedregel fra og med utarbeidelsen av stevning eller tilsvær, jf. kommentarene til salærforskriften § 3. Den omfatter den tid som medgår til

³⁷ Endret 20.04.06

forberedende arbeid, selve rettsmøtet og etterarbeid, jf. salærforskriften § 10. Dersom saken henvises til rettsmekling, omfatter bevillingen også den tid som medgår til meklingsmøtet og eventuell påfølgende hovedforhandling. For så vidt gjelder dekning av utgifter til ekstern sakkyndig mekler eller advokatmekler vises det til pkt. 6.2.2. Videre omfatter bevillingen arbeidet med å utarbeide søknaden om fri sakførsel.

En bevilling til fri sakførsel dekker saksforberedelsen, dvs. tilrettelegging av saken i form av innhenting av uttalelser og dokumenter, gjennomgang av juridisk teori og praksis og konferanser med klient m.v. Dersom advokaten har bistått klienten på rettsrådsstadiet, forutsettes det imidlertid at relevant dokumentasjon er gjennomgått før tidspunktet for fri sakførsel. Det forventes også at advokaten har et alminnelig godt kjennskap til rettsregler og rettspraksis på det saksfeltet han påtar seg et oppdrag, slik at arbeid som får karakter av studier faller utenfor det som er rimelig at det offentlige dekker. Det vil som hovedregel heller ikke være rimelig å dekke utgifter til innhenting av en juridisk betenkning. Slike utlegg vil det kun være aktuelt å dekke i helt spesielle tilfelle, jf. salærforskriften § 5 siste ledd.

Blir en søknad om fri sakførsel avslått, vil advokatens arbeid frem til stevningen kunne dekkes etter reglene om fritt rettsråd, dersom betingelsene for dette for øvrig foreligger.

6.2.2 Behandlingsgebyr og sideutgifter

En bevilling til fri sakførsel omfatter behandlingsgebyr etter rettsgebyrloven. Etter rettsgebyrloven § 5 bør det gis henstand med betaling uten sikkerhetsstillelse i de tilfeller man avventer en avgjørelse om fri sakførsel eller fritak for rettsgebyr. Slik henstand bør ikke gis i de tilfeller man anser det for åpenbart at søknaden ikke vil føre frem.

For øvrig omfattes bl.a. følgende sideutgifter:

Godtgjøring til doms- og skjønnsmenn, rettsvitner, vitner, sakkyndige eller bobestyrer som er oppnevnt av retten, gebyr for attester og avskrifter etter rettsgebyrloven, eventuelt gebyr for forkynninger, samt utlegg til tolk, nødvendig oversetting til og fra fremmede språk og til kunngjøring i aviser. I ankesaker gjelder bevillingen nødvendige utlegg til utdrag. ³⁸

Det presiseres at fri sakførsel omfatter godtgjørelse til vitner så langt vitnene har krav på slik godtgjøring etter vitnengodtgjørelsesloven. ³⁹

Utgifter til oppnevnt bobestyrer under felleseieskifte anses som en sideutgift. Hvorvidt det i tillegg er rimelig å dekke utgifter til advokat, er nærmere omtalt under pkt. 6.4.2.

Utgifter til ekstern sakkyndig rettsmekler eller advokatmekler anses også som en sideutgift. Utgifter til rettsmekling fordeles likt mellom partene, slik at den part som har fri sakførsel får dekket sin halvpart av utgiftene under sakførselsbevillingen.

³⁸ Endret 20.11.09

³⁹ Endret 20.11.09

6.2.3 Rettergangsskritt ved annen domstol.

Etter rettshjelpsloven § 22 første ledd tredje punktum skal den rett som har saken til behandling avgjøre om en bevilling til fri sakførsel også skal omfatte rettergangsskritt ved annen domstol, jf. også salærforskriften § 4 første ledd med kommentarer.

Med ”annen domstol” menes her annen innenlandsk domstol. Med rettergangsskritt ved annen domstol menes bevisopptak ved annen rett samt anke før saken er avsluttet ved den domstol som har selve saken til behandling. For anke over kjennelser som avslutter saken, må det søkes på nytt om fri sakførsel.⁴⁰

Det skal alltid søkes spesielt om at bevillingen skal utvides til å omfatte rettergangsskritt ved andre domstoler, og domstolen må prøve om betingelsene for fri sakførsel er til stede ved hvert enkelt rettergangsskritt. Den rett som behandler tilleggssøknaden, underretter den rett som utfører rettergangsskrittet om utfallet av søknaden.

Er bevillingen utvidet til å omfatte anke over avgjørelser om saksbehandlingen, er det ankeinstansen selv som skal ta standpunkt til om bevillingen også skal omfatte rettergangsskritt ved annen domstol når et slikt rettergangsskritt er nødvendig som et ledd i ankeinstansens behandling av saken. Ved såkalt videre anke, behandles en søknad om utvidelse av bevillingen av annen ankeinstans.⁴¹

En bevilling til fri sakførsel omfatter i praksis også det å ta til motmæle når motparten krever oppfriskning samt de tilfeller hvor det er den benefiserte part som har uteblitt og begjærer oppfriskning. En oppfriskningssak vil da alltid omfattes av bevillingen, slik at det ikke er nødvendig å søke særskilt for dette.

6.2.4 Sakkyndige

Utgifter til sakkyndig oppnevnt av retten anses som en sideutgift, jf. pkt. 6.2.2. Utgifter til annen sakkyndig bistand, f.eks. private sakkyndige, kan dekkes etter § 22 annet ledd annet punktum. Det føres en restriktiv praksis med hensyn til dekning av utgifter til sakkyndig som ikke er oppnevnt av retten. Dette idet det normalt ikke anses nødvendig, jf. lovens § 1. Det kan imidlertid unntaksvis være aktuelt å dekke slike utgifter, f.eks. i erstatningssaker hvor advokaten i sitt arbeid har hatt behov for hjelp fra en medisinsk sakkyndig.

Utgifter til privat sakkyndig i sak som skal behandles ved rettsmekling dekkes ikke. Dette idet rettsmekling er en alternativ måte å løse konflikter ved domstolen på, hvor formålet er å komme til en løsning som begge parter kan enes om. Rettsmekling er en frivillig ordning hvor dommeren ikke har myndighet til å avgjøre saken. Bevisførsel vil derfor normalt være utelukket. Dersom partene ikke blir enige vil saken bli overført til en annen domstol for ordinær behandling ved domstolen. Idet det er frivillig om søker ønsker å inngå en avtale med motparten er det i forhold til rettsmekling ikke nødvendig med en privat sakkyndig for å sikre en forsvarlig saksbehandling.

⁴⁰ Endret 20.11.09

⁴¹ Endret 20.11.09

6.2.5 Partens egne utgifter

Den domstolen eller det forvaltningsorganet som har saken til behandling kan samtykke i at partens egne utgifter dekkes, jf. § 22 annet ledd første punktum og rettshjelpsforordningen § 4-1. Dette skal skje etter de samme retningslinjer som for fritt rettsråd, jf. pkt. 5.2.2. Dekning av egne utgifter kan tilstås selv om det ellers ikke er søkt om fri sakførsel.

6.2.6 Utgifter til anke

Det følger av § 22 tredje ledd at en bevilling til fri sakførsel omfatter sakens behandling i høyere rettsinstans hvis ankesaken kun er innbrakt av motparten, og den part som har fri sakførsel helt eller delvis har fått medhold i foregående rettsinstans.

6.2.7 Rettspolitisk arbeid

En bevilling til fri sakførsel kan som for fritt rettsråd omfatte rettspolitisk arbeid, jf. § 22 femte ledd. Se om dette under pkt. 5.2.4.

6.2.8 Bistand til å få gjennomført dommen m.v.

En bevilling til fri sakførsel omfatter ikke bistand til å få gjennomført dommen, f.eks. ved begjæring om tvangsfullbyrdelse. Dette anses ikke som etterarbeid, og det må eventuelt søkes dekket som fritt rettsråd.

6.2.9 Spesielt om fritak for rettsgebyr

Fritak for rettsgebyr omfatter behandlingsgebyrer og sideutgifter for den domstolen eller det forvaltningsorganet bevillingen gjelder, jf. rettshjelpsloven § 24 første ledd. Etter bestemmelsen dekkes de samme utgifter som er omtalt under pkt. 6.2.2.

Rettshjelpsloven §§ 24 og 25 gir ikke hjemmel for å fritak for gebyrer som ikke refererer seg til ovennevnte instanser, f.eks. gebyrer i forbindelse med tinglysing og firmaregistrering.

Vilkårene for å få innvilget fritak for rettsgebyr er de samme som for å få innvilget full fri sakførsel, jf. § 25 første ledd. Fritak for rettsgebyr har størst praktisk betydning når den som har søknaden til behandling mener at det ikke er nødvendig med bistand fra advokat. Det er for øvrig mest aktuelt i uprioriterte fri sakførselssaker hvor søkerens økonomi diskvalifiserer for innvilgelse av full fri sakførsel, men hvor utgiftene til gebyrer og sideutgifter likevel blir så store at parten ikke kan anses å ha tilstrekkelige ressurser til å dekke disse selv. Gebyrfritak vil da kunne benyttes som en mellomløsning.

Retten kan, i medhold av rettshjelpsloven § 25 tredje ledd, gi fritak for rettsgebyr i skiftesaker. Bestemmelsen gjelder i utgangspunktet både ved felleseieskifter og dødsboskifter. Det føres imidlertid en meget restriktiv praksis når det gjelder gebyrfritak ved dødsboskifter. Dette fordi gebyret ikke er en utgift som skal betales av egne midler, men skal svares av arven. Gebyrfritak bør derfor i utgangspunktet kun gis dersom det dreier seg om umyndige arvinger og begge foreldrene er døde. For øvrig vises det til pkt. 2.6.2 om rettens generelle innvilgelseskompetanse.

6.3 FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

Rettskjelpsloven § 16 første ledd og § 17 tredje ledd angir alle de prioriterte sakstyper hvor fri sakførsel gis uten behovsprøving.

§ 16 første ledd, jf. § 11 første ledd nr. 4,5 og 7:

Det vises til kommentarene under pkt. 5.3.

§ 16 første ledd nr. 1 vernepliktige i militærnektersaker:

Bestemmelsen gjelder fri sakførsel for vernepliktige som søker fritak fra militærtjenesten av overbevisningsgrunner. Den hjemler ikke oppnevning av prosessfullmektig i saker etter militærnekteloven kap. IV. Saker som reises for retten i medhold av nevnte lov § 20 går i straffeprosesslovens former, og spørsmålet om juridisk bistand på det offentliges bekostning reguleres uttømmende av straffeprosessloven.

Juridisk bistand i forbindelse med et etterfølgende administrativt vedtak om tvangsmessig avtjening, faller utenfor denne bestemmelsen og inn under de ordinære fritt rettsrådsregler. Det skal føres en streng praksis med hensyn til innvilgelse av fritt rettsråd i disse sakene, idet det normalt ikke vil være nødvendig med advokatbistand i denne type saker. Søkeren vil i stor utstrekning kunne få veiledning og nødvendig bistand av fengsels-/anstaltledelsen, jf. også pkt. 2.2.6 om det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt.

§ 16 første ledd nr. 2 overprøving av administrative tvangsinngrep:

Bestemmelsen gjelder for den et tvangstiltak retter seg mot i saker om overprøving av administrative tvangsinngrep etter tvisteloven kap. 36.⁴²

§ 16 første ledd nr. 3 søksmål anbefalt av Stortingets ombudsmann:

Retten skal gi fri sakførsel for den private part i saker hvor søksmål er anbefalt av Stortingets ombudsmann for forvaltningen.

§ 16 første ledd nr. 4 utlendingssaker:

Utlendinger har rett til fri sakførsel uten behovsprøving i saker som nevnt i utlendingsloven § 42 første ledd og fjerde ledd annet punktum, dvs. i saker som gjelder:

- Fengsling i forbindelse med mistanke om falsk identitet etter utlendingsloven § 37 sjettede ledd annet punktum
- Fengsling i forbindelse med iverksetting av vedtak etter utlendingsloven § 41 femte ledd.
- Rettens prøving av spørsmål om pålegg utover to uker om meldeplikt, innlevering av pass e.l. eller bestemt oppholdssted i forbindelse med iverksetting av vedtak etter utlendingsloven § 41 tredje og fjerde ledd. I dette tilfellet har utlendingen imidlertid ikke en ubetinget rett til fri rettshjelp. Retten kan unnlate å oppnevne prosessfullmektig hvis det vil medføre særlig

⁴² Endret 20.11.09

ulempe eller tidsspille, eller retten finner det ubetenkelig å unnlate å oppnevne prosessfullmektig.

- Rettslig prøving av Utlendingsnemndas positive vedtak, jf. utlendingsloven § 38 a sjette ledd

Dersom retten tar til følge begjæring om å holde rettslig avhør etter utlendingsloven § 36 i sak hvor utlending har krav på fri rettshjelp, skal også utgiftene til juridisk bistand under bevisopptaket dekkes etter rettshjelpsloven.

I andre tilfeller enn de som positivt er nevnt i utlendingsloven § 42 første ledd og fjerde ledd annet punktum, kommer de vanlige reglene om fri sakførsel til anvendelse. Dette gjelder bl.a. rettslig prøving av forvaltningsvedtak. Se også pkt. 5.3 om fritt rettsråd i utlendingssaker.

§ 16 første ledd nr. 5 begjært umyndiggjort eller begjærer vergemål opphevet:

Vergemålsretten skal av eget tiltak gi fri sakførsel til den som er begjært umyndiggjort eller som begjærer et vergemål opphevet. Bestemmelsen gjelder bare saker om umyndiggjøring etter umyndiggjørelsesloven av 28.11.1898.

§ 16 første ledd nr. 6 advokat oppnevnt etter barneloven:

Dersom retten i medhold av barneloven § 61 første ledd nr. 5 oppnevner advokat for å ivareta et barns interesser i forbindelse med et søksmål, dekkes bistanden etter denne bestemmelsen.

§ 17 tredje ledd saker for enkelte forvaltningsorganer:

Bestemmelsen gir søker rett til fri sakførsel i saker som behandles:

1. av fylkesnemnda etter lov 13.12.1991 nr. 81 om sosiale tjenester m.v. kap. 9.
2. av fylkesnemnda etter lov 17.7.1992 nr. 100 om barneverntjenester kap. 7. Fylkesnemndas kompetanse er omtalt i pkt. 2.6.3.
3. for kontrollkommisjonen etter lov 2.7.1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern § 6-4.
4. etter kap. 5 i lov 5.8.1994 nr. 55 om vern mot smittsomme sykdommer.

6.4 FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

6.4.1 Generelt

Etter rettshjelpsloven § 16 annet ledd kan retten gi fri sakførsel til den som fyller de økonomiske vilkårene for fri rettshjelp, jf. kap 3, og som vil føre en rettssak innenfor de saksfeltene som er positivt nevnt i § 11 annet ledd nr. 1-5. Trygderetten kan på samme vilkår innvilge fri sakførsel i ankesaker til Trygderetten, jf. § 17 første ledd.

Det er et absolutt vilkår for fri sakførsel at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for slik bistand, jf. rettshjelpsloven § 16 siste ledd og § 17 annet ledd. Se pkt. 6.6. om urimelighetskriteriet.

6.4.2 De enkelte sakstyper

Det vises generelt til pkt 5.4.2 om fritt rettsråd i tilsvarende prioriterte saker. I det følgende omtales kun det som er spesielt for fri sakførsel.

§ 16 annet ledd, jf. § 11 annet ledd nr. 1 saker om familie og barn:

Domstolen kan innvilge fri sakførsel i alle saker etter ekteskapsloven 4.7.1991 nr. 47, lov 21.2.1930 om skifte annen del jf. kap.4 og barneloven 8.4.1981 nr. 7 kapittel 5, 6 7 (foreldreansvar og samværsrett) og kap 8⁴³, jf. pkt. 5.4.2 . Bestemmelsen omfatter også tvangsfullbyrding av familierettslige krav.

Farskapssaker omfattes ikke av bestemmelsen. For nærmere retningslinjer om fri sakførsel i farskapssaker vises det til pkt. 6.5 jf. pkt. 5.4.2 og pkt. 5.5 om fritt rettsråd i slike saker.

I skiftesaker hvor retten har oppnevnt bobestyrer er det i utgangspunktet ikke nødvendig med ytterligere advokatbistand, jf. § 1 og pkt. 2.1. Det må derfor vurderes om det vil være urimelig å dekke en parts utgifter til advokatbistand som gis etter at bobestyrer er oppnevnt, jf. § 16 femte ledd og pkt. 6.6 om urimelighetskriteriet. Utgangspunktet er at det offentlige ikke skal betale for at bobestyrer og advokat gir samme bistand. I hvilken grad det er nødvendig med advokatbistand vil bero på en konkret vurdering av bobestyrers arbeid i saken sammenholdt med den bistand partenes advokat yter. Det må i denne vurderingen ses hen til rettens funksjon ved offentlig skifte av felleseie.⁴⁴

§ 16 annet ledd, jf. § 11 annet ledd nr. 3 personskadesaker:

Ved søknad om fri sakførsel bør det kreves at en personskade dokumenteres. Til en viss grad bør det også kreves dokumentasjon for at personskaden har årsakssammenheng med en påstått skadevoldende handling og for at skaden har påført et økonomisk tap. Dokumentasjonen skal klargjøre om saksforholdet er å anse som en sak om personskade, ikke om søker forventes å nå frem med sitt søksmål.⁴⁵

Pasientenes grunnleggende rettsikkerhet antas generelt å være tilstrekkelig ivaretatt gjennom saksbehandlingen i Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) og Pasientskadenemnda. Det er derfor bare i spesielle tilfeller nødvendig/rimelig at det offentlige dekker saksomkostningene ved rettslig prøving av vedtak fattet av sekretariatet i NPE og Pasientskadenemnda, jf. rettshjelpsloven § 1 og pkt. 2.1. Slike spesielle tilfeller vil kunne foreligge ved klar dissens eller ny medisinsk dokumentasjon som stiller saken i et nytt lys. Det vises for øvrig til pkt. 5.4.2. om personskadesaker generelt samt fritt rettsråd i saker for NPE.

§ 16 annet ledd, jf. § 11 annet ledd nr. 4 oppsigelse i husleieforhold:

Det er kun saker om oppsigelse eller utkastelse fra bolig som leietakeren bebor som er prioritert. Bestemmelsen omfatter både saker etter husleieloven og tilsvarende saker ved leieforhold i leieboeraksjeselskaper, boligaksjeselskaper og andels- og borettslag m.v.

⁴³ Endret 20.04.06

⁴⁴ Endret 20.04.06

⁴⁵ Tilføyd 20.11.09

Søknad om fri sakførsel i øvrige husleiesaker er uprioritert og skal behandles av fylkesmannen etter rettshjelpsloven § 16 tredje ledd, jf. pkt. 6.5.

Oppsigelsessaker for husleietvistutvalget behandles etter reglene for fritt rettsråd, jf. § 11 annet ledd nr. 4 og pkt. 5.4.2.

§ 16 annet ledd jf. § 11 annet ledd nr. 5 Stillingsvernsaker etter arbeidsmiljøloven⁴⁶:

Se omtalen i pkt 5.4.2. om fritt rettsråd i disse sakene. .

§ 16 annet ledd, jf. § 17 første ledd anke til Trygderetten:

Trygderetten kan selv innvilge fri sakførsel i ankesaker etter lov 16.12.1966 nr. 9 om anke til Trygderetten. Hva som omfattes av fri sakførsel for Trygderetten er nærmere omtalt i pkt. 6.1 om reglenes virkeområde.

6.5 SAKLIG DISPENSASJON I UPRIORITERTE FRI SAKFØRSELSSAKER

6.5.1 Generelt

Etter rettshjelpsloven § 16 tredje ledd kan det unntaksvis gis fri sakførsel dersom de økonomiske vilkårene er oppfylt, jf. kap 3. Tilsvarende bestemmelse gjelder for fritt rettsråd, jf. § 11 tredje ledd og pkt. 5.5. De eksemplene som er gitt for saklig dispensasjon i uprioriterte fritt rettsrådssaker gir veiledning også for saklig dispensasjon i fri sakførselssaker.

Bestemmelsen i § 16 tredje ledd åpner for en begrenset adgang til å innvilge fri sakførsel i andre saker enn de som er positivt nevnt i første og annet ledd. Utgangspunktet er at det som regel ikke skal gis fri sakførsel i uprioriterte saker, med mindre saken er av personlig art og hvor interesser av stor betydning for den enkelte står på spill og som også objektivt sett berører søker i særlig sterk grad. Dette vilkåret innebærer at det ikke er tilstrekkelig at søker selv mener å ha et problem av denne karakter. Det stilles krav om at saken mer allment må antas å berøre folk personlig i særlig sterk grad. Som veiledning skal det ses hen til likhetstrekk med de prioriterte sakstypene som er nevnt i loven.

Ved vurderingen etter § 16 tredje ledd kan det også ses hen til den økonomiske verdi som er omtvistet. Rene bagatellsaker kan ikke anses objektivt sett å berøre folk i særlig stor grad.

Etter § 16 tredje ledd skal det ikke foretas en ren vurdering av sakens prosedabilitet. Sakens prinsipielle interesse vil kunne være et relevant moment i helhetsvurderingen av om det bør gis saklig dispensasjon, men skal bare tillegges vekt i de tilfellene saken etter sin art er av personlig betydning for søker. Dersom det ikke finnes tidligere rettsavgjørelser på området og saken objektivt sett også berører andre enn søkeren i særlig grad, vil dette være et moment som taler for saklig dispensasjon. Det kan være et tungtveiende argument dersom en slik sak er henvist til behandling i Høyesterett. Tilsvarende gjelder hvor det offentlige fører en sak mot søker for å få avklart et omstridt prinsipielt rettsspørsmål.

⁴⁶ Endret 20.11.09

6.5.2 Aktuelle sakstyper

Enkelte saker er av en slik karakter at det kan anses unødvendig med advokat, jf. lovens §§ 1 og 5. Dette gjelder for eksempel en del enklere tvangsfullbyrdelsessaker og farskapsaker hvor retten treffer avgjørelse uten hovedforhandling. Ved vurderingen av om det er urimelig å innvilge fri sakførsel skal det særlig legges vekt på sakens omfang og vanskelighetsgrad, samt om motparten er sterk og/eller har advokat.

Rettslige problemer som utspringer fra **forretningsforhold, yrkesutøvelse, faste eiendommers rettsforhold, tingskader og kjøp og salg** vil helt unntaksvis gi grunnlag for fri sakførsel. Det er gitt en nærmere redegjørelse for dette i pkt. 5.5.

I saker om **pengekrav** skal det føres en meget restriktiv praksis. Det bør imidlertid ses hen til kravets størrelse og opprinnelse, bl.a. sett på bakgrunn av søkerens økonomiske situasjon. Fri sakførsel bør ikke innvilges dersom det omtvistede beløp er mindre enn omkostningene ved å bringe saken inn for domstolen e.l.

I **husleiesaker** som ikke faller inn under § 16 annet ledd, jf. § 11 annet ledd nr. 4 føres det en restriktiv praksis med hensyn til innvilgelse av fri sakførsel. Dette gjelder bl.a. i tvister om depositum samt i andre saker der det primært dreier seg om et pengekrav. Bistand i husleietvister som har sitt utspring i forretningsforhold må for øvrig ses på som en naturlig og påregnelig omkostning, som det i alminnelighet er urimelig at det offentlige yter støtte til, jf. § 16 siste ledd og pkt. 6.6s.

Når det gjelder bistand i **skattesaker**, føres også en restriktiv praksis. Disse sakene vil regelmessig objektivt sett ikke berøre søker i så sterk grad at det er rimelig med støtte fra det offentlige. Dessuten er det vid adgang til administrativ overprøving av vedtak som gjelder ligningen.

Det føres videre en restriktiv praksis med hensyn til bistand i saker som gjelder **faste eiendommers grenser eller servitutter**. Dette gjelder spesielt hvor saken springer ut av forretningsforhold. Avgjørende blir hvilket moment som er det mest fremtredende, det forretningsmessige eller det private. Også i **odelssaker** har det vært ført en streng praksis når det gjelder rettshjelp til odelsløseren. Den som løser en eiendom på odel, må alltid stille et beløp til disposisjon, og utgiftene i forbindelse med odelsaken må anses påregnelige.

I **utlendingssaker** som ikke faller inn under § 16 første ledd nr. 4 skal det føres en meget restriktiv praksis. Utlendingens grunnleggende rettsikkerhet anses tilstrekkelig ivaretatt gjennom den forvaltningsmessige behandlingen av saken. Fri sakførsel i forbindelse med domstolsprøving skal bare innvilges unntaksvis, det vil si dersom det foreligger helt spesielle grunner, for eksempel der saken reiser spørsmål av særlig prinsipiell interesse som ikke tidligere har vært prøvet for domstolen.

Det skal for øvrig også føres en meget restriktiv praksis med hensyn til bistand overfor den som **begjærer noen umyndiggjort** i første instans. Tilsvarende gjelder i **navnesaker og i arvesaker**. I arvesaker er det naturlig at søker selv dekker utgifter til advokat. Dette gjelder særlig dersom det er på det rene at vedkommende vil motta arv. Domstolens behandling vil for øvrig normalt være tilstrekkelig for å få løst problemene i en arvesak slik at det ikke anses rimelig at det offentlige yter bistand i arvesaker som behandles av domstolen. Unntak kan gjøres i tilfeller hvor en arving nærmest har vært utsatt for et overgrep. Arvens størrelse vil i slike tilfelle være av stor betydning for om fri sakførsel skal innvilges eller ikke. Hvis det er tvilsomt om søker vil motta arv, kan det være rimelig å gi fri sakførsel. I slike tilfelle bør det tas

uttrykkelig forbehold om at refusjonskrav vil bli gjort gjeldende dersom søkeren mottar arv, jf. rettshjelpsloven § 8 første ledd og pkt. 2.10.

Rettshjelp til å forfølge eventuelle **borgerlige rettskrav** i tilknytning til en straffesak, vil kunne bli gitt i medhold av § 16 tredje ledd, i den utstrekning slike krav ikke blir tatt hånd om av påtalemyndigheten.

6.6 IKKE URIMELIG AT DET OFFENTLIGE YTER FRI RETTSHJELP

Rettshjelpsloven § 16 siste ledd oppstiller et absolutt vilkår om at det ikke må være urimelig at det offentlige yter fri sakførsel. Vilkåret gjelder i alle tilfeller hvor fri sakførsel gis etter en økonomisk behovsprøving, jf. § 16 annet til fjerde ledd. Tilsvarende vilkår gjelder for fri sakførsel for Trygderetten, jf. § 17 annet ledd og for fritt rettsråd i utlandet, jf. § 12 fjerde ledd. Etter rettshjelpsloven § 25 siste ledd kan fritak for rettsgebyr avslås dersom det ikke er rimelig at det offentlige gir slik støtte. Vurderingen er her den samme som for de først nevnte bestemmelsene.

Bestemmelsene erstatter det tidligere rimelighets- og nødvendighetskriteriet i § 17 annet ledd og § 18 annet ledd, jf. lovendring av 15.04.05. Endringen er ikke ment å innebære noen stor realitetsendring, dvs. at tidligere praksis med hensyn til når det anses rimelig å innvilge fri sakførsel videreføres. Det skal imidlertid ikke lenger i noen saker foretas en ren vurdering av om parten har mulighet for å vinne frem med saken (prosedabilitetsvurdering), jf. Høyesteretts avgjørelse i Rt 2006 s.591.⁴⁷

§ 16 siste ledd er i utgangspunktet en unntaksbestemmelse som forutsettes brukt med varsomhet. Den er ment som en sikkerhetsventil for de tilfeller hvor det for vedkommende myndighet fremstår som klart at fri sakførsel ikke bør gis.

I vurderingen av om det Ser urimelig at det offentlige betaler for bistanden kan det bl.a. ses hen til tvistegjenstandens størrelse (prosessøkonomiske hensyn). Det offentlige skal ikke yte fri sakførsel i rene bagatellsaker.

Rettshjelpsloven skal ikke bidra til at det blir ført unødvendige rettssaker. På denne bakgrunn er det normalt urimelig å innvilge fri sakførsel i saker som bærer klart preg av å kunne løses på høyt konfliktnivå, krangel, kverulering eller ren sjikane. Dette gjelder i særlig grad hvor søker har reist gjentatte og hyppige søksmål i saken. Saker som gjelder krangel mellom nære slektninger, naboer eller andre bør som regel avslås under henvisning til at det er mest naturlig at partene kommer til en minnelig ordning uten rettssak.

Hvis saken har sitt utspring i forhold som søker selv har ansvaret for, vil det også kunne være urimelig å gi fri sakførsel. Dette gjelder f.eks. hvor søkeren blir utsatt for erstatningssøksmål pga. egen grov uaktsomhet eller forsett. Det bør også føres en streng praksis i de tilfeller hvor det synes rimelig å forlike saken eller hvor søker tydeligvis ikke har gjort sitt for å få saken løst uten rettssak. Det vises til at det bl.a. finnes bransjeorganisasjoner og andre organer som er spesielt opprettet for å løse ulike konflikttyper. Saken kan ligge slik an at det er naturlig at søker først har forsøkt å få løst saken på denne enklere måte.

De momenter det er redegjort for ovenfor skal tillegges vekt ved behandlingen i alle instanser. Hvis søker er den ankende part må det ved vurderingen av om det er

⁴⁷ Endret 01.07.07

urimelig kunne legges vekt på om søker allerede har fått fri sakførsel til å prøve saken for underinstansen. I slike tilfeller har vedkommende allerede fått anledning til å få sin sak rettslig prøvet ved hjelp av fri rettshjelp. Dette kan stille seg annerledes dersom saksforholdet har endret seg vesentlig siden sist rettslige prøving. Det vises for øvrig til rettshjelpsloven § 22 tredje ledd der det fremgår at en bevilling til fri sakførsel også omfatter behandling i høyere rettsinstans dersom selvstendig anke bare er innbrakt av motparten, og den part som har fri sakførsel, helt eller delvis har fått medhold i foregående instans.

Hvis en anke er avhengig av samtykke fra retten, bør man som hovedregel avvende rettens standpunkt før søknaden om fri sakførsel behandles. Det samme gjelder ved spørsmål om gjenåpning. Hvis ankedomstolen avslår å behandle anken, vil det i utgangspunktet være urimelig å gi bevilling til fri sakførsel for det arbeid som har medgått til utarbeidelse av anken. Det kan imidlertid være grunn til å vurdere å gi fritak for rettsgebyr i slike tilfeller.⁴⁸

6.7 SALÆRFESTSETTING

Spørsmålet om hvem som kan innvilge fri sakførsel er omtalt i pkt. 2.6.2 og 2.6.3.

Den domstolen eller det forvaltningsorganet som har saken til behandling fastsetter godtgjøring til prosessfullmektig og eventuelle sakkyndige jf. rettshjelpsloven § 22 siste ledd og salærforskriften § 4 første og annet ledd. Det er dermed retten som skal fastsette salæret også i de tilfellene hvor fylkesmannen har innvilget fri sakførsel, jf. rettshjelpsforskriften § 4-2.

Dersom det er holdt rettergangsskritt ved en annen domstol enn den som har hatt hovedsaken, er det den rett som har hatt det rettergangsskrittet arbeidsoppgaven gjelder som skal fastsette og utbetale salæret for dette, jf salærforskriften § 4 første ledd annet punktum. Tilsvarende gjelder for ankeinstansen når det gjelder selve anken.⁴⁹

Fylkesnemnda skal i saker etter rettshjelpsloven § 17 tredje ledd nr. 2 både innvilge fri sakførsel og fastsette salæret. Saken skal ikke sendes til fylkesmannen til anvisning.

For så vidt gjelder selve salærfestsettingen, vises generelt til forskrift om salær fra det offentlige til advokater m.v. (salærforskriften) og forskrift om salær fra det offentlige til advokater m.fl. etter faste satser ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkprisforskriften).

7 SAKSOMKOSTNINGER

7.1 SAKSOMKOSTNINGER TIL MOTPARTEN

Etter rettshjelpsloven § 22 fjerde ledd kan en bevilling til fri sakførsel helt eller delvis utvides til å omfatte saksomkostninger til motparten.

En søknad om dekning av motpartens saksomkostninger kan bare fremsettes av den som har bevilling til fri sakførsel og som er ilagt saksomkostningene. Motparten kan

⁴⁸ Endret 20.11.09

⁴⁹ Endret 20.11.09

ikke fremme søknad på eget initiativ. Søknad kan heller ikke fremmes før ansvaret er påløpt, og forhåndssamtykke kan ikke gis.

Regelen i § 22 fjerde ledd er en unntaksbestemmelse som tar sikte på å forhindre urimelige resultater i enkelttilfeller. Det må foreligge «særlige grunner» for å utvide en fri sakførselsbevilling til også å dekke motpartens saksomkostninger. En søknad om dekning av motpartens saksomkostnader skal innvilges der søksmål er anbefalt av Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannen), uten hensyn til partenes økonomiske situasjon. Det skal for øvrig føres en restriktiv praksis i disse sakene.⁵⁰

Bestemmelsen er innført av hensyn til den parten som har vunnet saken. Dersom den part som skal dekke saksomkostningene er i en svært vanskelig økonomisk situasjon, vil en omkostningsavgjørelse ha liten verdi for motparten. Ved vurderingen av om saksomkostningene skal dekkes skal det derfor foretas en vurdering der det legges stor vekt på motpartens økonomi. I de tilfellene hvor motparten er økonomisk sterk er det i utgangspunktet ikke aktuelt å dekke saksomkostningene. I praksis er det lagt til grunn at motpartens saksomkostninger ikke dekkes dersom motpartens økonomi overstiger inntektsgrensene for fri rettshjelp i vesentlig grad. Dersom omkostninger er tilkjent staten, et fylke, kommune eller større offentlig eller privat organ/institusjon/bedrift vil det heller ikke være grunnlag for å la bevillingen til fri sakførsel omfatte saksomkostningsansvaret.

Det bør også i en viss grad ses hen til søkerens økonomi med tanke på å kunne dekke omkostningene i overskuelig fremtid. Det skal for øvrig foretas en vurdering av begge partenes samlede økonomiske situasjon, dvs. både inntekter og i utgifter. Dette for å avklare hva parten faktisk kan betale motparten samt for å finne motpartens reelle behov for dekning av sine egne omkostninger.

Videre bør det vektlegges om motparten er påført søksmålet på grunnlag av en fri sakførselsbevilling samt om motparten er uten skyld i at saken er anlagt. Dersom motparten er å bebreide for søksmålet ved at han f.eks. ikke har bidratt til en minnelig løsning, taler dette i mot dekning av saksomkostningene, jf. pkt. 6.6 om urimelighetskriteriet.

7.2 SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE OG MELDINGER TIL SKATTEFOGDENE

Prosessfullmektigen har plikt til å nedlegge påstand om saksomkostninger til det offentlige dersom parten er gitt fri sakførsel, jf. rettshjelpsloven § 23 første ledd.

Dette gjelder ikke i saker hvor et departement eller en annen etat som blir finansiert over statsbudsjettet, er motpart. Prosessfullmektigen bør også vurdere å sette frem påstand om saksomkostninger til den benefiserte part personlig for utgifter som eventuelt ikke faller inn under fri sakførselsbevillingen.

Etter rettshjelpsloven § 23 annet ledd, kan retten samtykke i at en sak begjæres hevet som forlikt uten at det nedlegges påstand om saksomkostninger til det offentlige. Bestemmelsen gjelder både rettslige og utenrettslige forlik. Ved rettens vurdering bør det særlig legges vekt på om det kan antas at parten, selv om han hadde ført saken på egen bekostning, ville ha gått med på forliket uten å få saksomkostninger. Det

⁵⁰ Endret 29.07.2013

forutsettes at det dreier seg om et reelt forlik. Hvis saken heves fordi motparten frafaller kravet, jf. tvisteloven § 18-4, er det ikke adgang til å gi slikt samtykke.⁵¹

I tilfeller der den benefiserte part har vunnet og fått tilkjent saksomkostninger skal omkostningskravet ikke umiddelbart overdras til det offentlige dersom motparten er søkegod. Ordinær oppfyllelse av kravet skal prinsipalt finne sted. Utbetaling av fri sakførsel med tilsvarende overdragelse av omkostningskravet til det offentlige, skal først skje dersom kravet ikke oppfylles. I dette tilfellet skal omkostningskravet transporteres til staten ved det organ som har dekket omkostningene til fri sakførsel. Prosessfullmektigen må skrive vanlig arbeidsoppgave. Dersom saksomkostningene overstiger det offentlige salæret, kan det offentlige ikke drive inn mer enn salærets størrelse, jf. pkt 2.8.

Når det offentlige blir tilkjent saksomkostninger i en benefisert sak, sendes utskrift av dommen eller kjennelsen til Statens innkrevingsentral med oppfordring om å kreve eller drive inn saksomkostningene.⁵²

7.3 ETTERGIVELSE AV SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE⁵³

Ved kgl.res. av 3.9.2010 gitt i medhold av Stortingets vedtak av 10.2.1988, er Justisdepartementet tildelt fullmakt til å ettergi bl.a. saksomkostninger til staten i benefiserte saker. Departementets kompetanse er delegert videre til Statens sivilrettsforvaltning og til Statens innkrevingsentral jf. Justisdepartementets rundskriv G-08/2010. Det nevnte rundskrivet gir retningslinjer for statens behandling av anmodninger om ettergivelse av saksomkostnader, både i benefiserte saker og i saker der staten er part.

Justisdepartementet har fullmakt til å ettergi saksomkostninger til staten i søksmål der staten er part når særlige forhold taler for det, jf. kgl.res. pkt. 2. Avgjørelsen treffes av vedkommende fagdepartement så lenge dette ikke har fattet beslutning om at innfordring skal settes i verk. Har fagdepartementet truffet beslutning om innfordring, skal søknaden avgjøres av Finansdepartementet.

8 INTERNASJONAL FRI RETTSHJELP

8.1 KONVENSJONER

Regelsettet omkring internasjonal fri rettshjelp er begrenset. Viktigst for Norge er Haagkonvensjonen om den sivile prosess av 1.3.1954. Konvensjonen gjelder fri sakførsel. Etter artikkel 20 skal borgere av de kontraherende statene ha samme adgang til fri sakførsel i de øvrige kontraherende stater som landets egne borgere etter lovgivningen i den stat hvor rettshjelp søkes. Opplysninger om hvilke land som har ratifisert konvensjonen finnes på nettsiden www.hcch.net.

Norge har også ratifisert Europarådskonvensjonen om oversendelse av søknader om fri rettshjelp av 27.1.1977. For Norge trådte konvensjonen i kraft 25.7.1977.

⁵¹ Endret 20.11.09

⁵² Endret 04.10.10

⁵³ Endret 04.10.10

Konvensjonen sikrer faste rutiner for oversendelse av søknader om rettshjelp mellom konvensjonslandene. En oversikt over hvilke land som har ratifisert avtalen finnes på nettsiden www.conventions.coe.int.

Søknad om fri sakførsel kan fremmes i den stat søkeren vanligvis bor. I Norge skal søknaden om bistand i utlandet sendes til Justisdepartementet som videresender den til vedkommende lands myndigheter. Departementet er også kompetent myndighet til å motta søknader fra utlandet. Slike søknader videresendes til behandling til fylkesmannen i Oslo og Akershus i de tilfeller hvor søker ikke har bopelsadresse i Norge. Unntak gjelder for barne bortføringsaker, jf. pkt. 8.4.1.

Søknaden med bilag skal utarbeides på mottakerstatens offisielle språk eller det skal vedlegges en oversettelse til dette språk. Alle kontraherende land er imidlertid forpliktet til å godta søknader som er skrevet på engelsk eller fransk eller oversatt til ett av disse språk. Når det gjelder innhold og bilag, bør søknadene i utgangspunktet inneholde de samme opplysninger og dokumenter som søknader om fri rettshjelp i Norge, jf. pkt. 2.5.

8.2 RETTSHJELP TIL UTLENDINGER I NORGE

Utlendinger som søker fri rettshjelp i Norge skal behandles på samme måte som nordmenn. Søknaden behandles etter de alminnelige regler for fri rettshjelp.

Når det gjelder bevilling til fri sakførsel, har Norge en traktatmessig forpliktelse etter Haag-konvensjonen om den sivile prosess av 1.3.1954. Utlendinger gis adgang til fri sakførsel etter de samme regler som gjelder for norske borgere, uansett om utlendingen er bosatt i Norge eller ikke.

For fritt rettsråd finnes ingen konvensjoner av tilsvarende type. Praksis er likevel at utlendinger bosatt i Norge blir behandlet på samme måte som norske statsborgere. Søkerens problem må imidlertid ha særlig tilknytning til Norge, og det må foreligge behov for å engasjere advokat her i riket, jf. rettshjelpsloven § 4 annet ledd første punktum.

8.3 RETTSHJELP TIL NORSKE BORGERE I UTLANDET

Etter rettshjelpsloven § 4 annet ledd første punktum skal bistand etter rettshjelpsloven som hovedregel gjelde oppdrag som det er naturlig at en advokat her i riket utfører. Fri sakførsel kan bare gis for saker som behandles av norsk domstol eller forvaltningsorgan, jf. § 4 annet ledd annet punktum.

Nordmenn som ønsker å anlegge sak i utlandet er dermed i utgangspunktet avhengig av rettshjelpstilbudet i domstolslandet. I de tilfeller hvor vedkommende land har sluttet seg til konvensjonen om sivilprosess av 1.3.1954, har nordmenn krav på samme rettshjelpsytelser som landets egne innbyggere. Departementet kan formidle en søknad om fri sakførsel til domstolslandets myndigheter, og eventuelt gi en attest for at søkeren ville oppnådd fri rettshjelp i tilsvarende sak for norsk domstol. I mange land er imidlertid rettshjepsreglene mindre gunstige enn de norske, slik at søker ikke kan regne med å få fri rettshjelp i utlandet selv om han ville fått slik bistand i Norge. Idet rettshjelpsloven er subsidiær, må det likevel alltid først søkes om bistand etter det aktuelle lands rettshjepsordning. Bare i de tilfellene hvor slik bistand blir avslått, vil det være aktuelt å få dekket utgiftene etter rettshjepsloven, jf. § 5 og pkt. 2.2.

Det følger av § 4 annet ledd siste punktum at det unntaksvis kan innvilges fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan etter reglene i rettshjelpsloven § 12. Bistand etter denne bestemmelsen kan kun gis i form av fritt rettsråd, jf. § 4 annet ledd annet punktum. Dette gjelder selv om bistanden knytter seg til en sak for utenlandsk domstol, jf. pkt. 6.1.

Etter rettshjelpsloven § 12 kan fritt rettsråd ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan innvilges helt eller delvis til den som oppfyller inntekts- og formuesgrensene for fri rettshjelp, jf. rettshjelpforskriften § 1-1 og rundskrivets kap. 3. Innvilgelse av fritt rettsråd forutsetter at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. pkt. 6.6 om urimelighetskriteriet.

Etter § 12 første ledd nr. 1 kan det ytes fritt rettsråd til den som er part i sak som er tatt til behandling av Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD). Det er en forutsetning for bistand etter denne bestemmelsen at det først er søkt om bistand etter EMDs egen rettshjelpsordning og at denne ordningen er benyttet fullt ut, jf. rettshjelpsloven § 5 og pkt. 2.2. Det er videre en absolutt forutsetning at saken faktisk blir tatt under realitetsbehandling/fremmes til realitetsavgjørelse av EMD. Det er ikke tilstrekkelig at saken blir kommunisert til norske myndigheter, dvs. at EMD ber norske myndigheter om en uttalelse i saken, før den eventuelt tas til realitetsbehandling.

Etter § 12 første ledd nr. 2 gis bistand også til den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge, jf. barnebortføringskonvensjonen av 25. oktober 1980 art. 3. I andre saker hvor barnet er ulovlig bortført fra Norge, men som ikke omfattes av barnebortføringskonvensjonen, kan det ytes fritt rettsråd etter bestemmelsens annet ledd. Se nærmere om dette under pkt. 8.4 om barnebortførings saker. Øvrige saker relatert til barnebortføring må det søkes støtte til etter rettshjelpslovens alminnelige bestemmelser (typisk samværsaker o.l.).

I andre saker for utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan kan det unntaksvis helt eller delvis innvilges fritt rettsråd når særlige grunner taler for det, jf. § 12 annet ledd. Forutsetningen er uansett at det først er søkt om bistand i det aktuelle land. Dette er en snever unntaksbestemmelse som forutsetter at det foreligger ekstraordinære forhold i saken. Det skal føres en meget restriktiv praksis i saker som faller inn under § 12 annet ledd.

Bestemmelsen vil bl.a. kunne anvendes i alvorlige straffesaker i utlandet. Bistand til tiltalte kan gis etter en konkret vurdering av sakens art og straffens karakter/lengde. I praksis innvilges det kun bistand i saker hvor vedkommende står i fare for å bli idømt dødsstraff, fengsel på livstid eller en langvarig fengselsstraff. Praksis tilsier at fengselsstraffen som risikeres som hovedregel må være 10 år eller mer. Dette er imidlertid ingen absolutt grense, jf. momentene som for øvrig blir vektlagt. Videre legges det stor vekt på det aktuelle lands forsvarerordning og tiltaltes reelle mulighet til å få ivare tatt sitt grunnleggende rettsikkerhetsbehov. En uttalelse fra utenriksstjenesten vil være veiledende på dette punktet. Det bør også ses hen til søkerens tilknytning til det aktuelle landet, herunder hvor lenge vedkommende har oppholdt seg i utlandet. Det er generelt større grunn til at det offentlige skal bistå personer som er på ferie eller har annet kortvarig opphold i utlandet, enn personer som

har bodd lenge i eller bosatt seg i utlandet. Ved å bosette seg i utlandet må vedkommende i en viss grad anses å ha akseptert det aktuelle landets rettssystem.⁵⁴

Bistand etter § 12 annet ledd kan i utgangspunktet også omfatte bistand til fornærmede i alvorlige straffesaker i utlandet. Hvor det i vedkommende land eksisterer et tilbud om juridisk bistand, legges det imidlertid som hovedregel til grunn at behovet for bistand i tilstrekkelig grad ivaretas av denne ordningen og/eller den lokale påtalemyndigheten. Normalt vil det ikke være behov for bistand fra norsk advokat i slike saker. Dersom den fornærmede ikke gis et tilbud som tilfredsstillende de grunnleggende behovene for juridisk bistand i det landet den straffbare handlingen ble begått, dekkes likevel juridisk bistand hvis den fornærmede i straffesaken ville fått bistandsadvokat etter straffeprosessloven om saken hadde gått for en norsk domstol og vedkommende oppfyller de økonomiske vilkårene etter rettshjelploven.⁵⁵

8.4 BARNEBORTFØRINGSSAKER

Generelle regler om barne bortføring er gitt i lov av 8.7.1988 nr. 72 om anerkjennelse og fullbyrding av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar m.v. og tilbakelevering av barn. Loven inneholder ikke bestemmelser om rettshjelp i barne bortføringssaker. Bestemmelser om saksomkostninger og advokatbistand finnes imidlertid både i Haagkonvensjonen av 25.10.1980 og i Europarådskonvensjonen av 20.5.1980, jf. Justisdepartementets rundskriv G-136/91 om barne bortføring.

8.4.1 Anmodning til Norge om tilbakelevering til utlandet

Når det med hjemmel i Haagkonvensjonen søkes om tilbakelevering av et barn fra Norge til utlandet, skal en søknad om fri rettshjelp sendes fra vedkommende lands sentralmyndighet til Justisdepartementet. Departementet videresender søknaden til behandling til fylkesmannen i Oslo og Akershus, jf. pkt. 2.5.⁵⁶

Søknaden skal prioriteres og behandles omgående av fylkesmannen etter rettshjelpsloven § 16 tredje ledd, jf. § 15 og rettshjelpsforskriften § 4-2. Domstolen som skal behandle spørsmålet om tilbakelevering, jf. lov av 8.7.1988 nr 72 § 13, har ikke kompetanse til å avgjøre rettshjelpssøknaden.

Hovedvilkåret for innvilgelse av fri sakførsel er at inntekts- og formuesgrensene for fri rettshjelp ikke er overskredet, jf. rettshjelpsforskriften § 1-1 og rundskrivets kap 3. Krav til dokumentasjon av utlendingers inntekts- og formuesforhold skal imidlertid vurderes noe mer liberalt enn for nordmenn. Dette fordi krav om detaljert dokumentasjon kan forsinke barne bortføringssaken som i følge konvensjonen skal behandles så raskt som mulig. Utenlandske oppgaver om inntekts- og formuesforhold kan heller ikke uten videre sammenlignes med norske, blant annet på grunn av ulike skatteregler. Det er på denne bakgrunn tilstrekkelig at fylkesmannen foretar en relativt summarisk kontroll av økonomiske opplysninger fra utenlandsk søker. I utgangspunktet skal søkerens egne opplysninger legges til grunn, men disse bør fortrinnsvis være bekreftet av f.eks. arbeidsgiver, advokat, lokal offentlig myndighet eller sentralmyndigheten i den stat som begjærer tilbakelevering. Et visst minimum av

⁵⁴ Endret 20.11.09

⁵⁵ Endret 29.07.2013

⁵⁶ Endret 01.01.07

dokumentasjon må likevel kreves. Dersom økonomiske opplysninger mangler helt, eller er for mangelfulle, vil Justisdepartementet være behjelpelig med å innhente supplerende opplysninger. Når det gjelder dispensasjon fra inntektsgrensene, føres det en relativt liberal praksis. Det vises for øvrig til pkt. 3.4.

Vilkåret for fri sakførsel er videre at saken objektivt sett berører søker i særlig strek grad, jf. pkt. 6.5 om saklig dispensasjon i uprioriterte fri sakførselssaker. En barnebortførings sak vil i alminnelighet berøre søker objektivt sett i særlig sterk grad. Sakene er etter sin art av stor personlig betydning for den enkelte, og det bør derfor føres en liberal praksis med hensyn til innvilgelse av fritt rettsråd. Innvilgelse av fri sakførsel forutsetter at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelploven § 16 siste ledd og pkt. 6.6 om urimelighetskriteriet.

Fri sakførsel til søker i utlandet omfatter utgifter til advokat i Norge, jf. rettshjelpsloven § 4 annet ledd. Det kan også søkes om dekning av egne vesentlige og nødvendige utgifter i forbindelse med bistanden, jf. § 22 annet ledd. Dette vil f.eks. være utgifter til oversettelser. Utgifter i forbindelse med reise og opphold skal normalt ikke dekkes. Unntak kan gjøres hvor det kan sannsynliggjøres at personlig fremmøte var helt nødvendig for å ivareta søkerens og barnets interesse i saken, og det godtgjøres at søkeren ikke kan få dekket dette via rettshjelpsordninger eller andre støtteordninger i hjemlandet. Søkerens eventuelle utgifter til forberedende advokatbistand i hjemlandet skal ikke dekkes i noe tilfelle. Det samme gjelder utgifter til barnets hjemreise.

Dersom det søkes om fri sakførsel til å påkjære en kjennelse som avslår tilbakelevering, er kravene til innvilgelse strengere. Dette idet søker da har fått bistand til å prøve saken i en instans, jf. for øvrig pkt. 6.6.

Underretning om utfallet av rettshjelpssøknaden skal gis direkte fra fylkesmannen til søkeren i utlandet. Dette gjelder også i de tilfellene hvor en søknad om fri rettshjelp er fremmet via Justisdepartementet. Kopi av fylkesmannens vedtak oversendes Justisdepartementet til orientering.

Det fremgår av Europarådskonvensjonen av 20.5.1980 art 5 nr. 3 at konvensjonsstatene ikke kan kreve betaling for å behandle en anmodning om anerkjennelse eller fullbyrding etter konvensjonen. Dette gjelder også dekning av utgifter til rettssak og advokatbistand. Disse sakene behandles direkte av Justisdepartementet. Dersom anerkjennelse eller fullbyrding nektes og det innledes rettslige forhandlinger om sakens realitet, gjelder de alminnelige regler om fri rettshjelp, dvs. at saken behandles av fylkesmannen.

Søknad om fri rettshjelp fra saksøkte (bortføreren), behandles etter rettshjelpslovens alminnelige regler uansett hvilken av konvensjonene saken er reist etter. I disse sakene føres det generelt en restriktiv praksis, idet det i alminnelighet vil være urimelig at det offentlige yter bistand til personer som utfører en barnebortføring. For nærmere detaljer om urimelighetsprinsippet vises det til rettshjelpsloven § 16 siste ledd og pkt. 6.6 om urimelighetskriteriet. I saker hvor det kan stilles berettiget spørsmål ved om det faktisk foreligger en ulovlig bortføring kan dette stille seg annerledes.

8.4.2 Anmodning fra Norge om tilbakelevering fra utlandet⁵⁷

Utgifter til rettshjelp til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan i forbindelse med tilbakelevering av barn fra utlandet til Norge skal prinsipielt søkes dekket etter bestemmelsen i Haagkonvensjonen art. 26. Det vil si at slike utgifter primært skal dekkes av det land som vedkommende barn er bortført til. Justisdepartementet som sentralmyndighet etter nevnte konvensjon kan videreformidle en slik søknad til det aktuelle land.

Mange land har imidlertid tatt forbehold vedrørende dekning av utgifter i forbindelse med tilbakeføringen. Opplysninger om dette kan fås ved å kontakte Justisdepartementet. Selv om det aktuelle land har tatt forbehold om at slike utgifter ikke skal dekkes automatisk, må det likevel først søkes om fri rettshjelp i vedkommende stat før det kan søkes norske myndigheter om fri rettshjelp.

Søkeren må legge frem dokumentasjon for inntekts- og formuesforhold. Søknad om fri rettshjelp kan fremmes i utlandet selv om søkeren overskrider de gjeldende inntekts- og formuesgrensene i Norge. I søknad etter Europarådskonvensjonen må søkeren opplyse om hun eller han ønsker advokatbistand i utlandet.

Dersom søkeren i Norge har fått avslag på søknad om fri rettshjelp i det aktuelle land eller det er klart at vedkommende stat ikke har en rettshjelpsordning, kan vedkommende søke fylkesmannen om økonomisk støtte. Er det klart at vedkommende stat bare har en begrenset rettshjelpsordning, eller det må forventes at behandlingen av søknaden vil ta uforholdsmessig lang tid kan en subsidiær søknad straks sendes fylkesmannen i Oslo og Akershus, jf. pkt. 2.5⁵⁸. Fylkesmannen skal i disse tilfellene ta uttrykkelig forbehold om refusjon etter rettshjelpsloven § 8 første ledd.

Utgifter til bistand av utenlandsk advokat ved bortføring fra Norge til utlandet

Det følger av rettshjelpsloven § 12 første ledd nr. 2, jf. § 4 annet ledd siste punktum at den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge kan få innvilget fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan. Det er her et absolutt vilkår at barnet er ulovlig bortført fra Norge, jf. barnebortføringskonvensjonen av 25. oktober 1980. Hva som anses som en ulovlig bortføring fremgår av barnebortføringskonvensjonens art. 3, jf. eget rundskriv om barnebortføring. Videre er det et vilkår at søker fyller de økonomiske vilkårene for fri rettshjelp, jf. rettshjelpsforskriften § 1-1 og rundskrivets kap. 3. I saker hvor det er behov for spesielt omfattende bistand er det imidlertid mulig å dispensere fra inntekts- og formuesgrensene. Det vises for øvrig til pkt. 3.4. Bistand forutsetter videre at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelpsloven § 12 siste ledd og pkt. 6.6 om urimelighetskriteriet.

Når det gjelder den som har fått sitt barn ulovlig bortført til et land som ikke omfattes av § 12 første ledd nr. 2, kan det unntaksvis likevel innvilges fritt rettsråd etter § 12

⁵⁷ Endret 01.07.07

⁵⁸ Endret 01.01.07

annet ledd. I barne bortførings saker bør det normalt føres en liberal praksis såfremt det godtgjøres at juridisk bistand er nødvendig, jf. §§ 1 og 5. Det vises imidlertid til at nødvendig bistand ofte vil kunne gis av utenriktjenesten i slike saker.

Den som får innvilget fritt rettsråd etter § 12, kan også søke om dekning av egne vesentlige og nødvendige utgifter i anledning barne bortførings saken, jf. § 14 annet ledd og pkt. 5.2.2. Slike utgifter vil f.eks være dekning av reise og opphold i anledning rettsmøtet i utlandet og oversettelse av dokumenter. I tillegg vil reise- og oppholdsutgifter kunne dekkes dersom en slik reise vil ha betydning for sakens rettslige stilling, f.eks dersom det er påkrevd av hensyn til sakens opplysning/gjennomføring eller for å få til en tilbakeføring, eller det er andre forhold knyttet til barnets sikkerhet som gjør det nødvendig. I hvilken utstrekning en slik reise skal dekkes vil i det enkelte tilfellet bero på en vurdering, der det bl.a. ses hen til utgiftenes størrelse sett opp mot reisens nødvendighet og sakens kompleksitet. Det vil helt unntaksvis kunne være aktuelt å dekke reise- og opphold for norsk advokat. Utgifter til etterforskning dekkes ikke etter rettshjelpsloven.

Utgifter til bistand av norsk advokat ved bortføring fra Norge til utlandet

I barne bortførings saker som faller inn under barne bortførings konvensjonen av 25. oktober 1980 er Justisdepartementet sentralmyndighet. Øvrige barne bortførings saker behandles av Utenriksdepartementet. Departementene gir omfattende bistand og veiledning i slike saker, og er også ansvarlig for å formidle søknader om tilbakelevering m.v. til og fra det aktuelle landet. Det vil i enkelte saker likevel kunne være behov for noe juridisk bistand i Norge.

Dersom den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge mener det er nødvendig også med bistand fra norsk advokat, må det søkes uttrykkelig om dette. Søknaden behandles som fritt rettsråd etter rettshjelpsloven § 11 tredje ledd. Dette er en unntaksbestemmelse som gir begrenset adgang til å innvilge fritt rettsråd, jf. pkt. 5.5.1. En barne bortførings sak er imidlertid av en slik karakter at den i alminnelighet må anses å berøre søker i særlig sterk grad, og dersom det foreligger spesielle forhold ved saken som gjør at det er behov for bistand utover det som følger av det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt, kan det innvilges rettshjelp med inntil stykkprisen, jf. stykkprisforskriften § 5 tredje ledd. Bistand utover dette forutsetter at det foreligger særlige omstendigheter ved saken som begrunner en timebruk utover det dobbelte av fastsatt stykkpris, jf. rettshjelpsloven § 3-5. Ved vurderingen skal det bl.a. legges vekt på sakens karakter dvs. om saken er spesielt komplisert, fastlåst eller langvarig. For øvrig ses det hen til søkerens forhold, herunder om søker er i en situasjon som gjør at vedkommende har behov for bistand utover det myndighetene kan gi.

Med hilsen

Wenche L. Kverneland
avdelingsdirektør

Wenche Bjørland
underdirektør

Saksbehandler: seniorrådgiver Vivi Danielsen